

BARÈRE BERTRAND

IRTA

M A C A U L A Y

ANGOLBÓL FORDITOTTA

ANGYAL DÁVID.

BUDAPEST.

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.

1879.

Franklin-Társulat nyomdája

Ez a könyv* több tekintetből megérdemli komoly figyelmünket. Ünnepelesen hivatkozik benne az utókorra egy férfiú, ki kiváló szerepet játszott nagy eseményekben s ki olybá tünteti fel magát, mintha kortársainak elsietett és rossz-akaró ítélete mélyen meggyalázta volna. Ily hivatkozást mindig igen előzékenyen kell fogadnunk. Sem a társadalomnak hasznosabb, sem önmagunknak kellemesebb szolgálatot nem tehetünk, mintha az emberiség jóltevőinek meggyalázott becsületéről lemoszuk a szennyfoltokat, a meny-nyire bírjuk.

Ezért veszszük készséggel fontolóra Barère életének e terjedelmes védiratát. Feltártuk lel-
künkét és eltökéltük magunkban, hogy Isten sege-
delmével teljes és példás igazságot szolgálta-
tunk neki.

Meg kell még jegyeznünk, hogy ez esetben az utókorra felebbező nem egyedül jelen meg a törvényszék előtt. A közvélemény sorompói elé

* *Mémoires de Bertrand Barère; publiés par M. M. Hippolyte Carnot, Membre de la chambre des Députés, et David d'Angers, Membre de l'Institut: précédés d'une Notice Historique par H. Carnot, 4. Tomes. Paris. 1843.*

két igen tisztos állású tanú kíséri. Az egyik David d'Angers úr, az Institut tagja, kitünősobrász és ha jól értesültünk, bár nem is rokona, de kedvencz tanítványa a hasonnevű festőnek. A másik, kinek az életrajzi bevezetést köszönjük, Carnot Hyppolyt úr, a képviselőház tagja és fia a nagy hírű direktornak. David és Carnot urak szerint Barère egy érdemes és bántalmazott férfiú, ki nem volt ugyan feddhetetlen, de egészben mégis becsülésünkre méltó, ha köteles tekintettel vagyunk a körülmények erejére és az emberi természet gyengeségére. Hogy e védelem által Barère jelleme nyert-e, vagy a védőké vesztett, azt a maga idején döntse el a közönség.

Nem emlékszünk, hogy e könyvet felnyitván eltöltötték volna lelkünket oly érzületek, melyek képesek valának megvesztegetni ítéletünket. Való, hogy már rég igen kedvezőtlen véleményt tápláltunk Barère-ről, de e véleményhez sem szenvedély, sem érdek nem kötöttek. Ellenszenvünk érvekre épült és érvek által lerontható volt. Reméltük is, hogy ez emlékiratok bizonyos fokig megjavítják Barère hírnevét. Lehetetlennek hittük, hogy minden ellene szóló vádat megdöntenie sikerülend és kiadói is bevallják, hogy ezt nem tevé. De igen valószínűnek gondoltuk, hogy a vádak egy részét megczáfolja és hogy ama bűntehert, melyet magára vállalni kénytelen, enyhítő indokok által könnyíti. Szigorra nem voltunk hajlandók. Jól tudtuk, hogy ama kísértések, me-

lyekkel a konvent és a közbiztossági bizottság tagjai megküzdöttek, nehéz próbára tennék a legszilárdabb erényt is. Valóban mindig hajlandók voltunk elnézően bírálni a hibákat, melyekre gyakran szende és nemes szellemeket elragad a küzdelem heve, a rokonszenv tébolyító befolyása és a balúl vezetett buzgalom a közügyek iránt, noha ez elnézésünket sok rideg erkölcsbíró túlzottnak itéli.

Ily érülettel olvastuk e könyvet és egybevetettük más hasontartalmú elbeszélésekkel. Kötelességünk most kifejteti ama nézetet, melyre kutatásaink vezettek.

Sem a történelem, sem a költészet országában nem akadtunk emberre, vagy ördögre, ki a teljes és tökéletes romlottság eszményképét jobban megközelítené, mint Barère. Benne a gyűlöletet és megvetést keltő tulajdonok zavartalan összhangban éltek. Gonoszságának egyes részleteiben voltak versenytársai. Érzékisége mértéktelen volt, de e hibába sok nagy és szeretetre méltó ember is esett. A gyávaságban sok a társa, kegyetlensége sem áll egymagán, alávalóságának és szemtelenségének ritkán ugyan, de mégis akad mása. Sőt még hozzá hasonló hazugok is élhettek, bár mi ilyen emberekre soha sem találtunk és nem is hallottunk róluk valamit. De ha összegezzük minden tulajdonát: érzékiségét, gyávaságát, arczátlanságát, aljasságát, hazudozását és kegyetlenségét: eredményül oly lényt kapunk,

melyet regényben mint torzképet elitélnénk és a melyhez fogható nincs a történelemben.

Elismerjük, hogy igaztalan volna szigorú elvek szerint megítélni egy Barère idejebeli férfit. Mi ezt nem is tesszük. Nem mérjük össze szeplőtlen jellemű államférfiakkal, D'Aguesseauval, Washingtonnal, Wilberforce-szal, avagy Grayvel, hanem csak hegy párti társaival. E párt jelentékeny részét oly emberek tették, kiknél gonoszabbak a világ teremtése óta nem születtek, de még ezek közt, sincs Barèrenak párja. Hozzá mérve Fouché becsületesnek; Billaud emberszeretőnek, Hébert méltóságosnak tetszik. Minden más pártfőnök, úgy mond Carnot Hippolyt úr, talált védőkre. Sokan a girondiakat magasztalják, mások Dantont igazolják, megint mások Robespierret istenítik, csak Barèrenak nem akadt szószólója. E tüneménynek igen egyszerű megfejtését bátorzkodunk szóba hozni. Minden pártfőnöknek volt egy, vagy más kiváló tulajdona, de Barèrenak egyetlen egy sem volt. A girondi államférfiak lángesze, hősiessége, hazaszeretete és fennköltége teljesen elfeledtetik hibáikat és megóvhatták volna ama gyalázattól, hogy egy Barèrehez hasonlítottassanak. Danton és Robespierre valóban gonosz emberek, de mindkettő jellemében vannak ép vonások is. Danton bátor, elszánt, kéjencz, hatalomra és feltűnésre sovár, bár elveiben laza, de gyöngéd és férfias, nagy bűnökre, barátságra és részvétre egyaránt képes. Nem csoda, hogy

vakmerő és vérmes egyének közt bámulókra lel. Robespierre hiú, irigy, gyanakodó, kemény szívű, ideges, rideg kedélyű. De meg nem tagadhatjuk tőle, hogy a szónak köznapi értelmében önzetlen, hogy magánélete feddhetetlen volt s hogy politikai és erkölcsi elveihez őszinte lelkesüléssel ragaszkodott. Természetes, hogy becsületes, de mogorva és elkeseredett demokraták pártját fogják. Nem szorúl tehát sok magyarázatra, hogy Barère becsületének védelmére miért nem szánta el magát egyik párt-híve sem: Barère semmiféle erénynek még csak a látszatával sem dicsekedhetett.

Igaz, hogy eredetileg nem volt zord kedélyű, de ez csak súlyosbítja vétkét. Vannak szerencsétlen emberek, kiket véralkatuk von a kietlen szenvedélyekre, kiknek vérök epe s kiknek természete ép úgy megkívánja a keserű beszédet és a durva tetteket, mint a dühös ebé a morgást és a harapást. Ki e nyomorúlt lelki betegségben születik, az szerencsétlenebb a vaknál és a süketnél. Az ilyen ember a legnagyobb bámulatra méltó, ha annyira erőt vesz magán, hogy kíméletesen bánik a hatalma alá rendeltékkel. E nemű önmérsékletre vannak példák és e példák a bölcsélet és vallás legkiválóbb diadalait hirdetik. De az erkölcsi szörnyeteg nevét érdemli az, kit a természet szelid indulatokkal áldott meg és ki lassanként oda süllyed, hogy előbb közönnyel, majd önelégültséggel s végre undok elragadta-

tással taszítja embertársait a nyomorba — s ilyen ember volt Barère. Sülyedésének története nagyon tanulságos. Gyengeség, gyávaság és ingatlanság vele születtek, a természettől nyert legkitünőbb tulajdona a jó indulat volt. Valóban ez nem sokat ígérő anyag, de ez anyagból a vallás és becsület magasztos érzései már nem egy hőst és vértanút alkottak. Szigorú elvek ugyan oly szolgálatot tesznek a gyenge lelkeknek, mint a mankók a gyenge testnek. De Barèrenek egyáltalán nem voltak elvei. Jelleme a vele született vagy a megszerzett erélyből egyaránt ki volt fosztva. Sem az életből, sem a könyvekből nem ismertünk szellemet, mely oly teljesen erőtlenségre, a független gondolkodásra és a komoly megfontolásra oly annyira képtelen, a benyomásokat oly könnyen befogadó és elfelejtő lett volna, mint a Barère-é. Hasonlított a kúszó növényekhez, melyek támasz nélkül meg nem élhetvén, gyámoltalanul elesnek, ha támaszuk ledől. Bármilyen történt, sohasem tudott emelt fővel s önérzettel megállni, valamint a folyondár fel nem emelkedhetik a tölgy módjára, vagy a fonnyadt szőlővessző nem nyúlhat égnek a libanoni czédrusként. Lehet, hogy ilyen ember jó vezetés alatt és kedvező körülmények közt meg nem gyalázva átcsúszik az életen. De a különben is roncsolt szerzősám, mely sekély vízben is elsülyedt volna, a háborgó óceánra taszított oly vihar közben, mely nem egy pompás hajórajt forgácsokra tör-

delt. A leggyarlóbb és legszolgaibb emberi lény hirtelen szerephez jutott ama forradalomban, mely az egész művelt világot megrázkódtatá. Először jó indulatú és mérsékelt emberek befolyása alá jutott s ő is a jó indulat és mérséklet hangján szólt. De csakhamar körükbe vették zord és elszánt szellemek, kiket a veszély vissza nem riasztott, kiket a lelkiismeret szava meg nem tartóztatott. Ha áldozatuk nem akart lenni, szövetségökbe kellett lépnie. Nem sokat habozott. Vért ízlelt és nem undorodott, újra ízlelt és megkedvelé. A kegyetlenség elébb szokássá, majd szenvedélylyé s végre örvénygéssé vált benne. Oly rohamosan süllyedt, hogy csak pár hónapja múlt, mióta mindenki jó indulatunak hitte s ő már is oly örömmel nézte embertársai nyomorát, a minővel Dante gonosz szellemei őrzik a malebolgei forró szurok mocsarát. Sok bűnrészese volt, de mindannyi közül kitünteté ama baccharali kéj, melylyel a halál munkáját végezte. Megittasúlt az ártatlan és nemes vértől, nevetett és ujjongott a mészárlás közben, különös énekeket rikácsolt és tánczolja tombolt a vérontás közepett. De hirtelen és erősen fordult a szerencse. A nyomorúlt a hatalom csúcsáról a végromlás és gyalázat örvényébe bukott. A bukás nyomban kijózanítá. Szörnyű mámorának gőze elpárolgott, de romlottsága már oly javíthatatlan volt, hogy a szerencsétlenség iskolája még mélyebb gonoszságba süllyeszté. Míg előbb

a szabadságért rajongás ürügye alatt elkövetett vétkeket, melyek elrémiték a világot, most a zsarnokság legalávalóbb zsámolyává aljasult. Bajos eldönteni, hogy bünei közt melyik érdemi a főrangot, de hajlandók vagyunk hinni, hogy aljassága ritkább és csodálatosabb, mint kegyetlensége.

Már régóta így itéltük meg Barère jellemét, de míg el nem olvastuk emlékiratait, nem bízunk teljesen ítéletünkben, mint a bíró, ki csak az egyik félt hallotta. Űgye súlyosnak s nem egy részben menthetetlennek látszott, de nem tudván, hogy a vádlott mivel védheti magát s különben sem lévén hajlandók embertársainkat angyaloknak vagy ördögöknek nézni, gyanítottuk, hogy a vádak túlzottak. E gyanú megszűnt. Elöttünk a védelem. Négy kötetre terjed. Negyven év munkája volt. Különös volna, ha egyetlen komoly vádat sem czáfolna meg. S vajon hányat czáfol meg? Egyet sem. Sokat meg sem említ. Természetes, hogy ez esetekben makacsságban kell elmarasztalnunk. Valóban bajosan képzelhetjük, hogy mily érdektelenül és hézagosan beszéli el ama nagy eseményeket, melyekben szerepelt. Alig hallunk tőle valami újat a közbiztossági bizottság működéséről, de kárpótlásúl hosszasan elbeszéli, hogy mi történt akkor, midőn ő még fel nem merült a homályból s midőn oda ismét visszasülyedt. Ez még nem a legrosszabb. Ha nem ír aprólékos dolgokról, hazugságokat ír és

minő hazugságokat! Ki még sohasem volt a forró égőv alatt, az nem tudja, mi a mennydörgés, ki még sohasem látta a Niagarát, annak csak halvány fogalma van a vízesésről, ki még sohasem olvasta Barère emlékiratait, az nem tudja, hogy mit tesz hazudni. Ama számos család közül, mely a Mendaciumok nagy nemzetségét alkotja, a Mendacium Vasconicumot, vagy gascogne-i hazugságot, évszázadok óta nagyra becsülték különös körülményessége és kiváló szemtelensége okából; a Mendacia Vasconica közt a Mendacium Barerianum kétségtelenül a legremekebb példány. Valóban pompás egy faj, megszegyenít sok Mendaciat, melyekre eddig csodálattal néztünk. Ki se bírja vele a versenyt a Mendacium Wraxallianum, mely különben épen nem megveendő. Komolyan szólva, Carnot Hippolyt úr ez ügyben nem csekély rosszalást érdemel. Fel nem tehetjük róla, hogy nálunknál rosszabbul ismeri a konvent történetét, mely őt nem csak mint francziát, hanem mint fiút is érdekelni tartozik. E szerint tudnia kell, hogy e kötetekben foglalt állítások közt vannak hazugságok, melyeket Corneille Doranteja, vagy Molière Scapinje, vagy Colin d'Harleville Monsieur de Cracja szégyeltek volna mondani. Mi nem akarjuk Barère hazugságai miatt Carnot urat felelősségre vonni. De ő rendezte, dicsőítő előszóval világnak bocsátotta, történelmi hitelű okleveleknek nevezte és jegyzetekkel ellátta ez emlékiratokat. Úgy hiszszük

tehát, hogy elvállalt kötelezettségét nem elég pontosan teljesíté és nem kellett volna nevét kölcsönöznie ily óriási fictiók hitelesítésére a nélkül, hogy egy lapszéli jegyzetecskében óvna a közönséget.

Itt csak két példában akarjuk bemutatni Barère szándékos és megfontolt hazudozását. Mária Antónia halálát így beszéli el: «Robespierre indítványozá, hogy a Capet család tagjai száműzessenek s hogy a forradalmi törvényszék fogja perbe Mária Antoniát. Jobban tesz vala, ha katonai készülletekről gondoskodik, melyek helyre üthették volna belgiumi baleseteinket és megakaszthatták volna a forradalom elleneinek nyugoti előnyomulását». (II. kötet, 312. l.). Pedig ismeretes, hogy Mária Antóniát a forradalmi törvényszék elé nem Robespierre indítványára, hanem határozott ellenzése daczára küldötték. Csak egyetlen, de véglegesen döntő tekintélyt idézünk. Bonaparte, kinek semmi oka nem volt elhallgatni az igazat, melyet ő legjobban ismerhetett s ki a főherczegnével kötött házassága után érdeklődött neje rokonának sorsa iránt, bizonyosnak mondja, hogy Robespierre ellenzé a királyné perbe fogatását.* Ki indítványozá tehát valóban a Capet család száműzését és Mária Antónia perbe fogatását?

* O'Meara: *Voice from St. Helena* II. 170.

Erre nézve bőven értesít a *Moniteur*.^{*} Ez értékes oklevéltárból kitetszik, hogy 1793 augusztus elsején a közbiztossági bizottság kiküldött egy szónokot, ki hosszú és körülményes beszédet mondott a konventben. Szenvedélyesen kérde, hogy a köztársaság ellenei miért reménylenek még most is sikert? »Azért-e — kiálta fel —, mivel már nagyon is régen hallgatunk az osztrák asszony bűneiről? Azért-e, hogy oly különös türelmességgel bánunk ősi zsarnokaink fájával? Ez oktalan tétlenségnek meg kell szűnnie; itt az ideje, hogy a köztársaság talajából kitépjük a királyság legutolsó gyökérszárait. Az összeesküvő Lajos gyermekei a köztársaság zálogai maradnak. Eltartásuk költsége annyira leszállítandó, a mennyi két egyén élelmezésére és ellátására épen szükséges. A közkinctárt nem szabad elfecsértenünk ama teremtményekre, kiket nagyon is sokáig hittek kiváltságosoknak. De mögöttük leskelődik egy asszony, ki Franciaország összes balsorsának oka s kiről ismeretes, hogy minden forradalomellenes vállalatban része van. A nemzeti igazságszolgáltatás követeli rajta jogait. El kell küldeni ama törvényszék elé, mely hivatva van törvényt látni az összeesküvők felett. Csak az által, hogy lesujtjuk az osztrák asszonyt, fogják megtudni Ferencz, György, Károly és Vilmos, hogy minő bűnöket követtek el minisztereik

* *Moniteur* 1793, augusztus 2, 7, 9.

és hadseregeik.» A szónok azon indítványon végzé, hogy Mária Antónia perbe fogassék s e végből a Conciergeriebe vitessék, hogy a Capet család minden tagja, kivévén Lajos két gyermekét és azokat, kiknek függőben van perök, száműzessék a franczia területéről. Az indítványt vita nélkül elfogadták. És ki mondta e szónoklatot s ki tette ez indítványt? Maga Barère. Világos tehát, hogy saját hitvány szemtelenségét és kegyetlenségét ráfogta arra, ki bármennyit vétkezett, ez egyben ártatlan. Még csak az a kérdés: vajon Barèret emlékezte csalta-e meg, vagy szándékosan ámitott?

Meg vagyunk győződve, hogy szándékosan ámitott. Emlékezetét a kiadók igen jónak mondják, pedig nagyon rossznak kelle lennie, ha ily eseményre vissza nem emlékeznék. Igaz, hogy később annyi gyilkosságnak volt részese, a menyit bajos egymás közt össze nem téveszteni és lehet, hogy elfelejtette: vajon a naponkénti hekatombának melyik részét küldötte ő halálra és melyiket társai? De két okból hihetetlen, hogy a Mária Antónia megöletésében való részét elfeledte volna. Mária Antónia nemcsak legelső, de legkiválóbb áldozatainak egyike volt. A legkonokabb gyilkos is emlékszik azon időre, mikor először ontott vért, és Lajos özvegye nem volt közönséges áldozat. Ha holmi divatárusnéról volna szó, kit legyilkoltak, mivel a padlásra rejtette testvérét, ki egy szóskát ejtett a jakobinok klubbja ellen, — ha

valami vén apácza forogna szóban, kit halálra hurczoltak, mivel olvasóját pergetve úgynevezett fanatikus szavakat mormolt, ez esetekben Barère emlékezete csalódhatott. Mindegyik szerencsétlen áldozatát ép úgy nem tarthatá meg emlékében, mint egyes burnót szippantásait. De bár százával gyilkolt, királynét csak egyet ölt. Hogy ő, a szegény vidéki ügyész, kinek pár évvel azelőtt jól esett volna egy tekintet, vagy egy szó az annyi Caesarok leányától, most ugyane nőt osztrák asszonynak nevezheté, börtönről börtönre küldheté s végre a hóhér kezébe dobhatá, bizonyára emlékezetes esemény volt életében. Vajon szégyenére, avagy becsületére válik-e, oly kérdés, melyre nézve talán egyet nem értünk a kiadókkal, de hogy Barère el nem felejtheté, annyit meg kell engedniök.

Bízást vádolhatjuk tehát, hogy szándékosan ámított, és megvalljuk, hogy történelmi kutatásaink közben ehhez hasonló vakmerő hazugságot csak egyet találtunk s erről most fogunk szólni. A girondiak peréről jogos szigorral ítél Barère. A köztársaság törvényhozóin elkövetett kegyetlen jogtalanságnak bélyegzi. Fájlalja, hogy a kitünőképviselők, kiket vissza kellett volna bocsátani konventbeli helyeikre, mint összeesküvők küldettek a vérpadra. Az a nap, így kiált fel, Franciaország gyásznapja volt. Megcsonkítá a nemzeti képviselőket, megsérté ama szent elvet, hogy a nép küldöttei sérthetetlenek. Kijelenti, hogy e

gonosz tettben nincs része. «Rá vettem magam — úgy mond, — hogy átlapozzam a *Moniteur* és kijegyezzek minden okiratot, mely a képviselők perére vonatkozik. Sehol sem találjátok nevemet. Én soha be nem vádoltam társaimat, egyikök ellen sem fogalmaztam vádiratot, vagy elfogatási parancsot.» (II. köt. 407 l.) Mi pedig kijelentjük, hogy ez hazugság. Barère maga vezette a konvent rendelkezéseit a girondiak ellen. 1793 július 28-án indítványozá, hogy kilencz girondi képviselő perbe fogassék s hogy tizenhat minden per nélkül kivégeztessék. És midőn némelyek féltek, hogy a bevádolt képviselők ékeszsolása még a forradalmi törvényszéket is megindíthatná, Barère Brumaire 8-án, újabb határozatot javasolt, mely felhatalmazá a törvényszéket, hogy a védelmet meg nem hallgatva ítéljen. Mind ezen állításaink hitelességét ugyanaz a *Moniteur* bizonyítja, melyre Barère hivatkozni merészelt.*

Fel nem foghatjuk, hogy mint nevezhető Carnot Hippolyt úr ez emlékiratokat történelmi ismereteinket gyarapító könyvnek, hisz tudnia kellett, hogy minő ámtításokat tartalmaz. Ha valaki nem áttall hazudni oly eseményekről, melyek száz tanú előtt történtek s a melyeket ismeretes és használt könyvekben leírva találunk, tarthat-e hitelre számot, ha titkosabban történt eseteket

* *Moniteur* július 31, 1793 Nonidi, Brumaire első dekadeja, a második évben.

elbeszél? Az a történetíró, ki bármely tényre nézve pusztán Barère tekintélyére támaszkodik, nevetséges. Csak egyetlen pontot világítanak meg e kötetek s ez a szerző rendkívüli aljassága.

Ennyit e könyvnek megbízhatóságáról. Irodalmi szempontból kritikán alul esik. Ép oly együgyű, fecsegő és mesterkéltséges, mint Barère konventbeli szónoklatai. Sőt még teljesen ízetlen is, a minők beszédei nem voltak. Zavaros alja egy palaczknak, melynek legelső habzása is kétes zamatú volt.

E férfiú életrajzát akarjuk most bemutatni olvasóinknak. Természetes, hogy emlékiratainak csak ritkán vesszük hasznát és mindig némi bizalmatlansággal, ha ugyan állításait egyéb tanúságok nem hitelesítik.

Barère Bertrand 1755-ben született a gascognei Tarbesban. Atyja egy kis jószágot bírt Vieuzacban, Argelès gyönyörű völgyében. Bertrand mindig Barère de Vieuzacnak szerette magát nevezni és ama reményben tetszelgett, hogy nevének e feudális függeléke miatt nemes embernek nézik. Jogot tanult Toulouseban, hol az ország egyik leghíresebb parlamentje székelt, mint ügyvéd jelentékeny sikerrel működött és néhány csekély művet elküldött déli Franciaország legjelesebb irodalmi társulatainak. Úgy látszik, hogy a vidéki városok közt Toulouse leginkább bővelkedett jelentéktelen verselőkben és kritikusokban. A város kiváló büszkesége egy tiszteletre méltó

intézmény volt, mely az Académie des jeux floraux nevén ismeretes. E testület évenként nagy gyűlést tartott, mely az egész városban roppant érdeklődést keltett s a melyben arany és ezüst virágokat osztogattak jutalomképen ódákért, idyllekkért, és oly valamiért, a mit ékesszólásnak neveztek. E bőkezűség, mint rendesen, itt is azt eredményezé, hogy férfiak, kikből jóra való ügyesek vagy becsületes gyógyszerészek válhattak volna, szellemtelen írókká vagy rossz költökké lettek. Úgy látszik, hogy Barère nem juthatott e becses virágok boldog nyertesének sorába, bár egyik munkáját dícsérettel kitüntették. Montaubanban szerencsésebb volt. E város akadémiajától több jutalmat nyert; egyet ama dicsbeszédért, melyet XII. Lajosról írt s a melyben a monarchia áldásait és a francia nép loyaltását fejtegeté; egy másikat szintén dicsbeszédért, melyet a szegény Franc de Pompignanról írt s a melyben, mint könnyen feltehető, a tizennyolczadik század bölcséletét hevesen megtámadá. Azután talált Barère egy régi, három latin szóval beírt követ s erről írván egy értekezést, az Académie des sciences, inscriptions et belles lettres de Toulouse című tudós társaság tagjai közé emelte. Ennyi érdemnek végtére az Académie des jeux floraux kapui sem tudtak ellentállani. Harminczharmadik évében széket foglalt e nemes szövetségben és beköszöntő beszédét nagyon megcsodálták. Barère bocsánatot kér, hogy ifjúi geniusának e

diadalait újra emlékezetünkbe hozza. Mi nem ócsárolhatjuk, hogy hosszasan időzik életének e legkevésbé szégyenletes részénél. Declamatiókat küldözgetni vidéki akadémiák pályázataira, szakállas ember méltóságához ugyan nem igen illik, de jobban tesz vala, ha soha egyebet nem csinál.

1785-ben nőül vett egy [fiatal és vagyonos leányt. Hogy ezeken kívül voltak-e nejeinek oly erényei is, melyek a házi tűzhely boldogságát szülik, biztosan nem tudjuk. Egy kis műben, mely 1797. jelent meg (*Feuilles mélancholiques* cím alatt), Barère azt állítja, hogy házassága merőben illemszerű volt, hogy az oltárnál szíve eltelt balsejtelmekkel, hogy elhalványult, mikor az ünnepélyes igent kimondá, hogy kéretlen könnyek gördültek végig arczán, hogy anyja osztozott előérzetében és hogy a baljóslatú jelek beteljesültek. «Házasságom, úgy mond, a legszerencsétlenebb házasságok egyike volt.» Ily regényes történet, melyet egy ismeretes hazug elbeszél nem tarthat hitelre számot. Nem is voltunk tehát meglepetve, midőn azt találtuk, hogy emlékirataiban nejét szeretetre méltó nőnek nevezi, kit hat évi együttlét után ép oly szeretetre méltónak talált, mint azelőtt. Fájlalja ugyan, hogy túlságosan ragaszkodott a királysághoz és a régi babonákhoz, de kijelenti, hogy erényei kedvéért eltúrte előítéleteit. Azonban Barère házassága idején maga is királypárti és katolikus volt. Hisz egyik pályadíját a trón dicsőítésében, a má-

sikat az egyház védelmében nyerte. Bajosan lehetséges tehát, hogy a mézes hetekben politikai és vallásos vitatkozások zavarták volna házasa élete csendjét. Mi úgy hisszük, hogy neje, mint Barère mondja, erényes és szeretetre méltó volt, ki egy ideig minden erejéből férjét boldogítani törekedett. Midőn azonban az események napfényre hozták a Barère jellemében lappangó vad-ságot, neje nem szenvedheté többé, menekült előle és bontatlanul visszaküldé leveleit. Ekkor találhatta ki Barère ama mesét, hogy mennyegzője napján búskomor volt.

1788-ban fordult meg legelőször Párisban, hol eljárt a katonai szemlékre, meghallgatta Laha-repot a Lyceumban és Condorcet-t az Académie des Sciences-ban, megbámulta Tippoo Saib követeit, látta a királyi családot ebédelni Versaillesban és naplót vezetett, melyben lejegyzé élményeit és gondolatait. E napló, melynek egy része az előttünk fekvő mű első kötetében van kiadva, igen jellemző. A szerző legrosszabb bűnei még ez idő tájt nem mutatkoztak, de a gyengeség, mely mindannyinak forrása volt, a napló minden sorából kivehető. Könnyelműsége inga-tagsága és szolgáltsága már is olyanok voltak, mint a hogy mindvégig megmaradtak. Minden véleménye és érzése úgy forog körben, mint a szélkakas a forgószélben. Még érzéki benyomásai is megváltoznak másod napra. Meglátja XVI. Lajost és loyaltása annyira elvakítja, hogy ő felsé-

gét szépnak találja. «Élénk kíváncsisággal tekintetem — úgy mond — szép arczára melyet nyíltak és nemesnek véltem.» Mikor a királylyal újra találkozik, minden meg változott. Ő felsége szemében semmi kifejezés nincs, nevetése közönséges, majdnem ostoba, termete hitvány, járása gyámoltalan, tekintete olyan mint egy daczos, neveletlen fiúé. Barère fontosabb kérdésekkel sem bánik különben. Hétfőn a parlamenteket pártolja, kedden ellenzi a parlamenteket, reggel az urbériséget védi, délután megtámadja az urbériséget. Némely nap bámulja az angol alkotmányt, másnap elrémíti az a gondolat, hogy ama küzdelmek közben, melyekből az angol alkotmány létre jött, a bárbar szigetlakók megöltek egy királyt. A bearni alkotmányt többre becsüli. Bearn-nek, úgy mond felséges alkotmánya, gyönyörű alkotmánya van. Itt a nemesség és a papság alkotják az egyik kamrát, a képviselők a másikat. Ha a kamrák ellenkeznek, a király szava dönt. Néhány héttel később dühöng e felséges és gyönyörű alkotmány alapelvei ellen. A nemesség és a papság képviselőit bocsátani a törvényhozó testületbe, úgy mond, nem több és nem kevesebb, mint a nemzet elleneire bízni a törvényhozást.

Ily lelki állapotban lépett Barère a nyilvános életbe, minden határozott irány és elv nélkül, a legutolsó szó rabszolgája, királypárti aristokrata, demokrata, a szerint, hogy melyik hangulat uralkodott ama kávéházban vagy társaságban, mely-

ben ép jelen volt. Az Etats généraux egybehívtattak. Barère leutazott szülő megyéjébe s ott a harmadik rend képviselőjéül megválasztatván, visszatért Párisba 1789 májusában.

A sokszor megjósolt nagy válság végre kiütött. A szellemi szabadság és a politikai szolgaság egy országban sem férték meg oly sokáig együtt, mint Franciaországban ama hetven vagy nyolczvan év alatt, mely a rendek legutóbbi egybehívását megelőzé. A régi visszaélések és az új elméletek egymás mellett és egyenlő erővel virágzottak. A nép, mely alkotmányos úton a leggyalázatosabb közigazgatást sem torolható meg, az elnyomásért azzal kárpótoltatott, hogy dúslakodhaték az anarchikus elméletekben, hogy megtagadható vagy kinevetheté amaz elveket, melyekre az állam intézményei épültek. Szerintünk azok, kik a nyilvános sérelmeknek, és azok, kik a bölcsészek tanainak tulajdonítják a régi francia intézmények bukását, a tárgynak csak egyik felét veszik szemügyre. Ily súlyos sérelmeket a népek már nem egyszer eltűrtek s mégsem törtek forradalomba; oly merész tanok már többször hangoztattak s mégsem vezettek forradalomra. Ama kérdés, hogy a francziákat a vezirek és a szultánnók, kik hóbortjaik és bűneik által kifosztották és meggyalázták a nemzetet, ragadták-e a forradalomra, avagy Voltaire és Rousseau művei, ép oly haszontalan, mint az, hogy a hounslowi malmokat a szikra vagy a lőpor rob-

bantotta e föl? Egyedül egyik ok sem lett volna elegendő. Századokig élhet a zsarnokság ott, hol a vitatkozás nem szabad. A vitatkozást bizvást szabaddá tehetik ama kormányzók, kik népszerű elvek szerint igazgatnak. De ha együvé gondoljuk a londoni sajtót a sz.-pétervári kormánnyal, a kapcsolat kikerülhetlen eredménye oly robbanás lesz, mely megrendíti a világot. Így volt Franciaországban. A zsarnokság és a szabadosság áldástalan házasságra kelve nemzették ama hatalmas forradalmat, melyben a két szülő vonásai különös vegyületbe zavarodtak. A viselőség hosszú ideje lejárt és Európa rémülettel és reménnyel vegyes érzületben szemlélte a halálos vajúdást és a szörnyszülöttet.

Ama törvényhozók tömege közt, mely ez idő tájt Franciaország minden megyéjéből Párisba özönlött, Barère alakja nem volt megvetendő. Ekkor vallott nézetei népszerűek valának, bár nem túlzók. Tisztas állása volt; személyes előnyei állítólag kiválóak voltak és amaz arczkép után ítélve, mely a konventbe léptekor készült s mely emlékiratai mellé van függesztve, feltűnően szép vala, bár mi úgy véljük, hogy az Isten keze elég olvashatóan írta fel arczára a gyávaság és aljasság vonalait. Társalgása élénk és folyékony, modora, vidéki ügyész létére, igen jó volt. Szellemes és főrangú hölgyek mondták, hogy ő az egyedüli vidéki férfi, kinek mindjárt első megérkeztekor meg volt az a leirhatatlan magatartása,

melyet a közhit szerint csak Párisban lehet tanulni. Azonban ékesszólását a fővárosiak épen nem csodálták meg annyira, mint Toulouse és Montauban lángeszű akadémikusai Styljét nagyon rossznak mondták és rossz is maradt mindvégig, ha ugyan idegennek szabad erről ítélni. Meg kell azonban engednünk, hogy volt némi tehetsége a szónoklatra és az irodalomra. Beszédei, bár el voltak rutítva az izlés minden képzelhető hibái által, a dagálytól a bohóczkodásig, nem nélkülözték teljesen az erélyt és élénkséget. Volt még neki egy tulajdona, mely által a közéletben negyed rendű emberek felülkerekednek az első rendűeken. A mit megtehetett, azt erőlködés nélkül tevő, arra minden pillanatban kész volt, bár mily mennyiségben kívánták tőle, a kérdés bármelyik oldalát tüntették fel előtte. Valóban erkölcsi és értelmi jellemvonásai teljesen összhangzanak. Rabszolga hajlamai voltak és képességei hasznos rabszolgává tették. Határozott czélból gondolkodni teljesen képtelen volt, de csodálatos ügyesen tudta rendezni és kifejezni a mások által szolgáltatott gondolatokat.

A nemzetgyűlésen nem volt alkalma akár tehetségét, akár bűneit egész teljökben bemutatni. Sokkal tehetségesebb emberek elhomályosíták. Szokása szerint az árral úszott, alkalomszerűleg némi sikerrel szónokolt és kiadta a *Point du Jour* nevű lapot, mely a nemzetgyűlés vitáiról hozott tudósítást.

Először teljességgel nem tartott a heves újítókkal. Nem pártolta a francia területnek amaz új felosztását, mely a forradalom legfontosabb újításainak egyike; és kiváló ellenszenvvel nézte szülő megyéjének feldarabolását. Megbízták, hogy adjon be jelentéseket az erdők és vadasok ügyéről. Lajos szerfelett féltette ez ügyet; mert ő felsége buzgó vadász volt és inkább feladta volna a vétót, rendelkezési jogát a béke és a háború felett, mint a vadászatot. A királyi háztartás lovagjai elküldettek Barèrehez, hogy szívére kössék a szarvasok és fácánok érdekét. A küldöttség nem járt sikertelen. Barère-t jelentései miatt később bevádolták, hogy a közérdeket gyalázatosan feláldozá az udvar ízlésének. Egyszer ama páratlanul hóbortos ízetlenségre vetemedett, hogy egyik jelentése élére Virgilből vett egy jeligét, mely épen csak oly essaykhez illet, a miaöket a Feux floraux számára készített.

«Si canimus sylvas, sylvae sunt Consule dignae.»

Ez írói léhaság egyike volt ama ritka dolgoknak, melyekben ő mindig állhatatos vala. Volt légyen királypárti, vagy girondista, jakobin, vagy császári, mindig Trissotin maradt.

A mint a monarchikus párt gyengülni kezdett, Barère mindinkább eltávozott tőle és mind szorosabban csatlakozott a köztársaságiakhoz. Úgy látszik, hogy ez átalakulása közben egy időre szoros összeköttetésben volt az orleansi család-

dal. Annyi bizonyos, hogy a híres Paméla, a későbbi Lady Edward Fitzgerald feletti gyámkodást reá bízták és állítják, hogy néhány évig tizenkétezer franknyi nyugdíjt húzott a Palais Royaltól.

1791 szeptember utólján a nemzetgyűlés feloszlott és az assembleè législative megnyílt.

Elhatározták, hogy a nemzetgyűlés egyik tagja sem foglalhat helyet az assembleè législativeban; e ferde és kárhozatos rendszabály okozta részben a későbbi baleseteket. Mit mondanának Angliában oly parlamentről, melynek egyik tagja sem ült még valaha parlamentben? Bár bizvást állíthatjuk, hogy azon angolok, kik még soha sem vettek részt a közügyekben, de kiket ismeret és megfigye'és képesítettek a törvényhozó testület munkájára, legalább is százszor annyian vannak, mint ama francziák, kiknek 1791-ben e nemű képességök volt. De hogy is lehetne másként? Angliában a százados képviseleti kormány minden tanult embert bizonyos tekintetben államférfivá nevelt. Franciaországban a nemzetgyűlés talán az akkor fellelhető legjobb anyagból volt alkotva. Kétségtelen, hogy a visszaélések végtelen tömegét megsemmisíté; tagjai közül többen sokat olvastak és gondolkodtak közigazgatási elméletekről és néhányan nagy szónoki tehetséget tanusítottak. De abban a bizonyos ügyességben, mely a kormányzás berendezésére, megindítására és vezetésére szükséges, siralmas volt a hiány;

mert az ily nemű ügyességet inkább gyakorlatból, mint könyvekből merítjük. A könyveknek ugyan nagy hasznát veszi a politikus, valamint hasznukat veszik a hajósok és a sebészek is. De az igazi hajós a hullámokon, az igazi sebész a betegágyak mellett tanul; az alkotmányos államférfiakat a szabad államok küzdelmei nevelik. A nemzetgyűlés legalább két fáradságos és eseményekben gazdag tanonczévet végzett. Igaz, hogy be nem fejezte nevelését, de csak legelső napjaiban teljesíté kezdetlegesen politikai kötelességeit. Későbbi rendszabályai bőven tanusítják, hogy tagjai gazdagodtak tapasztalatokban. Franciaországban minden bizonynyal nem voltak velők egyenlő számban férfiak, kiket a közügyek értelmes vezetésében hozzájuk mérni lehetett volna; és most eme férfiak, félrevezetve ama gyermekes vágytól, hogy kimutasák önzetlenségöket, elhagyták kötelességöket, melyet csak félig tanultak meg s melyet senki más egyáltalán meg nem tanult és átengedték csarnokukat egy második ujonczseregnek, mely a politikai ügyvezetés elemeiben sem volt jártas. Midőn Barère emlékiratait szerkeszté, ez önmehtagadó rendszabály ferdeségét bebizonyíták már az események és elismerte, úgy hisszük, minden párt. Barère, a megrögzött hazug, úgy beszél e határozatról, mintha ellenezte volna. Minden jó polgár, úgy mond, rosszalta e végzetes határozatot. Sőt minden okos ember óhajtá, hogy a nemzetgyűlés,

mint assemblée législative folytassa tovább üléseit. De nem vették számba a szabadság felvilágosult barátainak óhajait; és a nemes, de balvégzetű öngyilkosság végrehajtott. Pedig Barère nemcsak nem ellenzé a rendszabályt, hanem egyike volt legbuzgóbb védőinek. A szószerkről bölcsnek és nagylelkűnek hirdeté. Nézetének támogatására oly phrasisokkal élt, a minőkben hozzá hasonló szónokok gyönyörködnek, de a melyek még azokra is, kik politikai ügyekben csak kevésbé jártasok, oly hatást tesznek, mint egy hánytató. «Azok, így szólt, kik országuk számára alkotmányt teremtenek, mintegy kívül esnek ama társadalmi rend korlátain, melynek szerzői magok voltak; mert az alkotó hatalom nem eshetik egyazon körbe azzal, melyet megalkotott.»

Carnot Hippolyt úr megjegyzi e hazugságot de merőben a feledékenységnek tulajdonítja. E nagyon kegyes feltevést bajosan egyeztetné össze azon állításával, hogy Braèrenek kitünő emlékezete volt.

A nemzetgyűlés több tagja a törvényhozói hatalom feláldozásáért azzal kárpótoltatott, hogy alkalmazást nyert a közszolgálat különböző ágai-ban. E szerencsés férfiak közt volt Barère is. Ép akkor alapítottak egy felső folyamodású törvényszéket. A törvényszék Párisban székel, de hatásköre az egész birodalomra kiterjedt és bírúit a megyék választák. Barère a pyrenaei

megye által megválasztatván elfoglalta helyét az igazságügyi palotában. Azt állítja és olvasóink el is hihetik, ha akarják, hogy ekkor tájt belügy-ministernek kiszemelték, de ő menekülni akarván e súlyos felelősség elől, engedélyt kért szülő helyének meglátogatására. Annyi igaz, hogy Párist az 1792-ik év elején elhagyta és néhány hónapot töltött déli Franciaországban.

Ekkor kiviláglott, hogy az 1791-iki alkotmány nem működhetik. Nem is lehetett várni, hogy egy elveiben és részleteiben új alkotmány mindjárt könnyen működhessék. Ha a legfelsőbb hatalom a nép teljes bizalmával dicsekedhetik, ha kötelességét a lehető legnagyobb buzgalommal, hűséggel és tehetséggel végzi, ha a képviselőház Franciaország legbölcsebb államférfiait magába foglalja vala, az akadályokat ledönteni még akkor is bajosnak tetszett volna. Azonban a kísérlet mindenkép kedvezőtlen körülmények közt történt. A király, igen természetesen gyűlölte az alkotmányt. Az assembleé législativeban lángeszű és jó szándékú férfiak ültek, de tapasztalata egyiköknek sem volt. Mindazáltal, ha Franciaország ügyeibe az idegen hatalmak be nem avatkoznak, a későbbi csapásoknak elejét lehetett volna venni. A király, ki sok jó tulajdona mellett, tunya és érzéki volt, elvesztvén előjogait, vigaszt lelt volna roppant civillistájában, palotáiban és vadasaiban, levesekben, perigordi pástétomokban és a champagneiben. A nép megnyu-

godván ama reformok élvezetében, melyeket a nemzetgyűlés sok tévedése mellett is kieszközölt számára, nem könnyen ragadtatott volna a demagógok által kegyetlenségekre, vagy, ha történtek volna is kegyetlenségek gyors és erőszakos visszahatást szűlnék. Ha néhány évig tűrhető csend uralkodik, az 1791-iki alkotmány talán gyökeret ver, talán megszerzi magának azt az erőt, melyet csak az idő adhat s tán bizonyos szükséges módosításokkal eléli mind a mai napig. A forradalom ellen vezetett európai coalitio mind e reményeket megsemmisíté. Úgy hiszszük, hogy Lajos trónvesztése e coalitio szükségképi következése volt. Nem az volt többé a kérdés, hogy a király feltétlen avagy feltétes vétóval rendelkezze-e, hogy egy kamra legyen e, vagy kettő, hogy a képviselőház tagjai újra választhatók-e vagy nem, hanem az, hogy Franciaország a francziáké legyen-e vagy nem? A nemzet függetlensége, a terület épsége állott a kockán és őszintén bevalljuk, hogy teljesen helyeseljük ama francziák eljárását, kik ily körülmények közt emberül helyt állottak hazájokért, nem törődván azzal, hogy minő kormányformát kapjon az ország.

Franciaország részéről a szárazföldi coalitio elleni háború először védelmi s így igazságos volt. Nem csekély célokért és nem megvetendő ellennel folyt a küzdelem. Kimenetelétől a franczia nép legdrágább érdekei függöttek. A fenyegető hatalmak élén két nagy és harczias monar-

chia állott, melyek közül csak egynek támadása is, Francziaország akkori helyzetét véve tekintetbe, rémítő lett volna. Ily körülmények közt a francziák igen esztelenül cselekszenek vala, ha a legfőbb hatalmat arra bizzák, ki nem viselte szívén a nemzeti ügyet. Mert meg nem gyalázzuk Lajos emlékét az által, ha kimondjuk, hogy nem ragaszkodott őszintén a nemzeti ügghöz. Ha így tesz vala, emberfölötti lénynek kelle lennie. Korlátlan volt hatalma, melyet nem bitort, hanem a születés joga és az ország ősi törvényei által nyert. Hatalmát egészben enyhén gyakorlá. Jó szándékkal volt a nép iránt. Önszántából akart neki oly kedvezményeket adni, a minőket más fejedelem, hacsak kényszer alatt nincs, nem adott volna. Nem saját bűneiért lakolt, hanem mások ledérségét és aljasságát, elődeinek fennhéjázását és gögjét torolták meg rajta. Legyőzték, elfogták, diadalmenetben vitték és őrizet alá tették. Elmenekült, utólérték és visszahurczolták, mint a megszökött gályarabot az evezőpadhoz. Az állam foglya maradt. Nyugalmát sértések és gúnyiratok naponként megháboríták. Most ő, ki bölcsőjétől fogva a legmélyebb hódolathoz szokott, kénytelen parancsolt érzéseinek, míg azok, kik néhány hóval azelőtt zúgírók, vagy vidéki ügyészek voltak, fedett fővel ültek jelenlétében és az egyenlőség bizalmas hangján szólíták. Jó szándékának tudatában, megsértve a durva bánásmód által, minden bizonynyal undo-

rodott a forradalomtól; s míg a szövetségesek elleni háború vezérletét reá bízták, titokban emészté a vágy meglátni a német sasokat és halani a német dobokat. Mi ezért nem ócsárolhatjuk. De ócsárolhatjuk-e azokat, kik el voltak szánva megvédeni a nemzetgyűlés művét az idegen beavatkozás ellen és nem voltak hajlandók élükön megtúrni a királyt a közeledő rémítő küzdelemben? Egy szóval sem akarjuk védeni amaz arczatlanságot, jogtalanságot és kegyetlenséget, melyet, a köztársaságiak győzelme után, a király és családja iránt tanusítottak. Csupán azt mondjuk, hogy a francziáknak csak egy választásuk volt, — meg kellett fosztaniok a királyt hatalmától, ha nem akartak fegyvert letéve hajolni az idegen szóra. Augustus tizedike a pillnítzi szövetség kikerülhetetlen eredménye volt. A király palotáját rohammal bevették; őrseregét lemészárolták, királyi hatalmától megfosztották és az assembleé législative felszólítá a nemzetet, hogy válasszon egy rendkívüli konventet, melyre a körülmények által követelt teljhatalom ruháztassék. E konventbe a nemzetgyűlés tagjai is választhatók voltak és Barèret meggyéje megválasztá.

A konvent 1792. szeptember 21-én megnyílt. Első határozatai egyhangúak voltak. A királlyságot szavazás nélkül eltörölték. E nagy változást se meg nem támadták, se érvekkel nem védték. Mert érvekül csak nem tisztelhetjük ama mondásokat, hogy a királyok az erkölcsi világban azok,

a mik a szörnyetegek a természetben, hogy a királyok története egy a népek vértanúságának történetével. De bár a vita csupán iskolás fiúk vitatkozó klubbjába illet, magát a határozatot a józan politika követelé. Midőn ezt állítjuk, nem ama véleményt akarjuk kifejezni, hogy a köztársaság, akár csak elméletben is, a legjobb kormányforma, hogy rendes körülmények közt leginkább illik a francia néphez. Egyéni véleményünk az, hogy a legjobb kormányok, melyek valaha léteztek, korlátolt monarchiák voltak és hogy különösen Franciaország sohasem élvezett annyi jóllétet és szabadságot, mint a korlátolt monarchia alatt. Mindazáltal helyeseljük a konvent ama szavazatát, mely által eltörlé a királyságot. Lehet, sőt való is, hogy az öröklési monarchia Franciaországban igen hasznos intézmény. Az árboczok is hasznos részei a hajónak. De mikor a hajó súlyedni kezd, megeshetik, hogy az árboczokat el kell vágni. Ha újrafelemelkedik, a kikötőbe evezhet, hol kijavítják. De a veszély idején kiméletlenül meg kellett csonkítani, különben szervezetének lényeges részei elmerültek volna. Ép így vannak a politikában eshetőségek, midőn a kormányzat helyes arányviszonyait meg kell csonkítanunk, hogy örökre meg ne semmisítsük és ily eshetőséggel volt a konventnek dolga. Minden jó francziának első kötelessége volt megmenteni hazáját Lengyelország sorsától. A kormány legfőbb kelleke volt minden erejét a nemzeti ügy-

nek szentelni. E kellék hiányzott Lajosban és ily hiányt, ily időben nem kárpótolhattak semmiféle nyilvános, vagy magán erények. Ha a királyt letették, a királyságot is mellőzniök kellett. Az akkori közvélemény megghiúsított volna minden oly kísérletet, a minőt elődeink 1688-ban, a mit a francia képviselőház 1830-ban tett. Ily kísérlet a köznevetség és a közelkedés áldozatául esett volna. Elfordult volna tőle bármely pártbeli rajongó, pedig nem rajongók akkor kevesen voltak. A hosszú küzdelem által kifárasztott pártok, melyek az emberi tapasztalok egyetlen iskolájának szigorú fegyelmében nevelkedtek, szívesen hallgatják a közvetítőt. De midőn a pártok szilaj ifjúságuk kezdetét élik, midőn tapasztalatok nemterhelik, munkára feszülnek izmaik, arcukat a remény pírja égeti és lángolnak a hévtől, csak abban egyeznek meg, hogy elűzik útjokból a hétköznapi embert, ki kettőjük közé férközik és mind kettőjükre akarja emelni kezét. Ily állapota volt Franciaországnak 1792-ben. Egyik részen Capet Hugó örökösének nagy neve, a harmadik törzsből a harminczharmadik király állott; a másik részen a köztársaság nagy neve. E kettőn kívül nem hangzott jelszó. Választani kellett és mi úgy hisszük, hogy jól tettek azok, kik mellőzvéen az alárendelt kérdéseket többre becsülték a függetlenséget a leigáztatásnál, a szülőföldet a száműzöttek táboránál.

A királyság eltörlésében és a háború erélyes folytatásában a konvent, mint egy ember, egyet-

értett. Azonban egy mély és széles örvény elválasztá a képviselő házat két nagy pártra.

Az egyik részen azon államférfiak ültek, kiket ama megye után, melyet közülök néhányan képviseltek, girondiaknak vagy pedig legkiválóbb vezérok után Brissotineknek neveztek. Tevékenységben és gyakorlati tehetségben Brissot és Gensonné voltak köztök a legjelesebbek. A parlamenti ékesszólásban egy korabeli francia sem volt mérhető Verginaudhoz. Egy idegen országban, fél század múltával is beszédeinek némely részét mélabús csodálattal olvassák. Nálánál gyorsabban talán soha senki nem emelkedett a szónoki kitűnőség oly magas fokára. Egész nyilvános pályája két évig tartott. Ebben különbözik legnagyobb szónokainktól, Fox, Burke, Pitt, Sheridan és Canningtól. Kinek volna e jeles férfiak közt szónoki híre, ha az alsó házban való megjelenésük után két évre meghaltak volna? Condorcet más módon erősíté a girondiak pártját. A közönség joggal kitűnő matematikusnak, és kevesebb joggal az erkölcsi és politikai tudományok nagy mesterének tekinté; a philosophok fejkül tisztelték, mint meghalt fejedelmöknek, D'Alembertnek, az értelmi tehetség és az ünnepélyes felavatás alapján törvényesnek elismert utódját. Ugyan e sorban voltak található Guadet, Isnard, Barbaroux, Buzot, Louvet, ki ismeretes, mint egy igen genialis s egyszersmind igen ledér régény szerzője és ki sokkal előnyösebben kitűnt az által,

hogy nemes lelkűen védelmezé a szerencsétleneket és rettenthetlenül szembe szállott a gazokkal és hatalmasokkal. Pétion és Roland, kiknek tehetsége nem volt fényes, de kik becsületességök és honszeretetök által nagy tiszteletet vívtak ki, nevöknek egész súlyát a girondiak szövetségének kölcsönzék. Rolandné férje barátainak tanácskozásába bevitte a gondolat férfias bátorságát és erélyét, melyet enyhített a női kellem és elevenség. Egy nagy katonai tekintély fényét sem nélkülözé e jeles párt. Dumouriez, ki legyőzte az idegen inváziót és népszerűségének tetőpontjára jutott, szintén a girondiak pártfelei közé sorolandó.

A Brissotinek nem kevés és nem csekély hibákat követtek el, de ha egybe vetjük magatartásukat a forradalmi időszak bármely más pártjával, kénytelenek vagyunk elismerni felsőbbségüket minden tulajdonságra nézve, csak egyre nem, mely ily időkben épen a legdöntőbb. Lelkes hívei voltak a nemzetgyűlés által alkotott nagy társadalmi reformnak és igazok volt. Mert bár ama reform több tekintetben túlzó, mégis annyira áldásos vala, hogy megérte azt a rettenetes árt is, melyet érte fizettek. Elszánták magokat megvédeni hazájok függetlenségét az idegen invázió ellen és igazok volt. Mert nincs súlyosabb járom, mint az idegenek járma. Úgy hitték, hogy Lajossal élükön nem lehet a kellő erélylyel vezetni a háborút az európai coalitio ellen és ebben is-

mét igazok volt. Mert amaz életre halálra szóló küzdelemben csak az esztelenség bízhatott egy ellenséges érzelmű, vagy épen gyáva vezérben. Mindeddig a forradalmi mozgalmakkal együtt haladtak. E ponton megállapodtak; és véleményünk szerint megállapodásukban ép úgy igazok volt, mint indulásukban. Nagy czélokért és rendkívüli körülmények közt elősegítettek oly rendszabályokat, melyek sok jóval együtt sok rosszat is eredményeztek, melyek a közszellemet felforgatták, melyek a kormányról letépték az elévülés szentesítését, melyek a tulajdon és a törvény alapköveit megingaták. Úgy hitték, hogy most kötelesek megtámasztani azt, a mit az imént ledönteni volt kötelességök. Köztársaságiak voltak, de köztársaságukat felékesíteni óhajták mind azzal, a mi az elbukott monarchiának kellemet és méltóságot kölcsönzött. Szerették a szabadságot, de csak akkor, ha a renddel, igazsággal, könyörülettel és műveltséggel párosul. Remélték, hogy a szenteség, az udvariasság, az ízlés, melyek a régi időkben megenyhíték Franciaország rab-szolgaságát, most szabadságának bájait fogják emelni. Elrémülve nézték ama bűnöket, melyeknek vadsága elhomályosítja a tizenhatodik századbeli hitvillongások gyalázatosságait és melyeket az ész és az emberszeretet nevében hajtottak végre. Ékesszóló hévvel követelték, hogy érdemök szerint bűnhődjenek azok, kik ama törvénytelen vérontást okozták, melynek színhelyei a

konvent egybe ülése előtt a párisi börtönök voltak. Jogos megvetéssel fogadták az érveket, melyeket ama nagy gonosztett védelmére felhoztak. Megengedték, hogy a közveszély sürgető volt, de tagadták, hogy ez igazolhatná megsértését az erkölcsiség azon elveinek, melyekre az egész társadalom épült. Igaz, hogy meg kellett menteni Franciaország függetlenségét és becsületét, hanem diadalok és nem gyilkosságok által.

A girondiakkal szemben ült egy párt, melyet sok ideig az egész művelt világ elátkozott s amely most — ilyen a vélemények hullámmása — nemcsak védőkre, de dicsőítőkre is talált. Mi nem akarjuk tagadni, hogy a hegypárt néhány tagja őszinte és hazafias volt. De ezek közt még a legjobbak is, mint Carnot és Cambon, mértéktelenül lelkiismeretlenek voltak azon eszközök megválasztásában, melyeket nagy czélok elérésére használtak. A rajongók kíséretével egy tömeg következett, melyhez csatlakoztak mindazok, kik kéjvágy, kapzsiság, vagy rosszakaratból a féktelen szabadosság korszaka után sóvárogtak.

Midőn a konvent egybeült, a többség a girondiaké és Barère a többségé volt. Csak a király perénél hagyta el pártját, a hegypárttal szavazott és a fogoly ellen oly hévvel szónokolt, a minőt még a hegypárton is kevesen tanúsítottak.

Ez alkalommal a girondi vezérek magatartása nem vált becsületökre. Kegyetlenséget nem vehetünk szemökre; de lehetetlen, hogy vétkes ha-

tározatlansággal és áloskodással ne vádoljuk. Teljességgel nem szomjazták Lajos vérért; ellenkezőleg meg akarták kímélni. De attól remegtek, hogy egyenes úton szándékukra törve gyanússá teszik köztársasági érzelmeik őszinteségét. Meg akarták menteni a király életét, de a királygyilkosok hírnevét is szerették volna elnyerni. Azért kerülő úton reméltek mind két céljukhoz érni. Előbb a király bűnösségére szavaztak. Majd sorát az egész nép szavazatára akarták bízni. Észabadítási kísérletök megghiúsulván, kelletlenül és rosszúl takart szégyennel és részvéttel halálra szavaztak. Utólszor is megkísérték megmentését és a kivégzés elhalasztására szavaztak. É huzavonapolitika azt eredményezé, amit bármely a közügyekkel ismerős ember előre láthatott volna. A girondiak a helyett, hogy mindkét céljokat elérnék, elhibázták mind a kettőt. A hegypártiak jogosan vádolták, hogy a királyt alattomos úton akarták megmenteni. Saját lelkiismeretök ép oly jogosan mondá nekik, hogy kezöket a legártatlanabb és legszerencsétlenebb ember vérébe mártották. Az egyenes út itt is, mint rendesen, becsületes és biztos volt. A girondi pártalakulás alapeszméje az vala, hogy a forradalmi erőszak ideje elmúlt, hogy a törvény és rend uralmának el kell kezdődnie. De a király pere forradalmi természetű volt. A törvényekkel össze nem fért. Egyedüli mentségéül azt mondák, hogy a legnagyobb közveszély idején az erkölcs és az igaz-

ságszolgáltatás rendes törvényei fel vannak függesztve. Ugyan e mentséggel védelmezték a hegypártik a szeptemberi vérontást, és ekkor a girondiak belé nyugodni nem akartak. Midőn tehát a király halálára szavaztak, feláldozták a hegypárt kedvéért amaz elvet, mely a két párt leglényegesebb különbségét tevé. Ha férfiasan a halál ellen szavaznak vala, a királygyilkosok kisebbségben maradtak volna. Talán közvetlenül erőszakhoz folyamodnak. A girondiak is győzhettek volna. Legrosszabb esetben szeplőtlen becsülettel buknak. Annyi bizonyos, hogy vakmerőségek és becsületességek rosszabb eredménynyel nem járhatott volna, mint a minővel félénkségük és csselfogásaik tényleg jártak.

Barère, mint megjegyeztük, ez alkalommal a hegypárttal tartott. A népre való hivatkozást és az elhalasztást egyaránt ellenzé. Magatartásban és beszédben nagyban különbözött a girondiaktól. Az ő szívökre teher nehezült és búskomor volt tekintetök. Vergniaudnak kellett kihirdetni a szavazás eredményét. Arcza elhalványult, reszketett a felindulástól, midőn halk és megtört hangon jelenté, hogy Lajos halálra ítéltetett. Barère ugyan még nem jutott tökélyre ama művészetben, hogy tréfákat és élceket vegyítsen a halál szavai közé; de már is jelét adta, hogy a jakobin ékesszólás eme fontos ágában ki fog tűnni. Beszédét egy mondáson végzé, mely egyaránt méltó fejéhez és szívéhez. «A szabadság fája, így szólt,

mint egy régi író mondja, akkor virágzik, ha megöntözik minden rendbeli zsarnokok vérével.» Carnot Hippolyt úr idézi e helyet; úgy hisszük a végből, hogy hősének becsületet szerezzen vele. Szerettük volna, ha egy jegyzetben értésünkre adja, hogy ugyan melyik régi író idézi Barère? A menyire a mi csekély olvasottságunk a régi írók közt terjed, soha sem találkoztunk nálok szabadságfákkal, vagy vérrel telt öntöző edényekkel; sőt a klasszikai régiségek dolgában oly tudatlanok vagyunk, hogy el sem képzelhetjük, hogy egy attikai, vagy római szónok ily képeket használ. Egyenesen szólva, midőn Barère egy régi író említett, hazudott, mint rendszeren szokott, ha akár nagy, akár csekély dolgot állított. Hogy miért hazudott ez esetben, ki nem találhatjuk, ha csak azért nem, hogy ki ne szokják belőle.

Nem valószínűtlen, hogy Barère pártfeleivel együtt a népre való hivatkozás és az elhalasztás mellett szavazott volna, ha egy körülmény közbe nem lép. Épen a per kezdete előtt felfedeztek irományokat, melyek bebizonyíták, hogy a nemzetgyűlés korában összeköttetése volt az udvarral az erdők és vadasok ügyében. A konvent teljesen felmenté a vád alól, de a makacsabb köztársaságiak a bukott fejedelem zsámolyának tekinték; és e szemrehányást sokáig ismételték Marat lapjában és a jakobin klub beszédeiben. Természetes, hogy egy Barère ily körülmények közt ki akart tűnni a királygyilkosok tömegéből

kiváló kegyetlenség által. Mivel királypárti volt, legelől járt a vérontásban.

A király meghalt. Irányában követett eljárásuk által a girondi vezérek lealacsonyíták jellemüket barát és ellenség szemében. Azonban meg nem szüntették küzdelmüket a hegypárt ellen, követelték a szeptemberi gyilkosok lakoltatását és tiltakoztak Marat anarchikus és vérengző tanai ellen. Egyideig feljök látszott hajlani a győzelem. Hozzájuk mérhető publicisták és szónokok nem voltak a konventben. A képviselők és a francia nemzet nagy többsége részükön volt. Úgy tetszett, hogy ez előnyök eldöntik a küzdelem sikerét. Azonban az ellenpárt másnemű, de egyenlő értékű előnyökkel rendelkezett. A hegypárt vezérei, ha nem is ékesszólás és tudomány, de nagy bátorság, tevékenység és elszántság által tűntek ki. A konvent és Franciaország ellenök szavaztak, de Páris csőcseléke, Páris klubjai és Páris városi tanácsa pártjokat fogták.

E helyzetben a jakobinok oda törekedtek, hogy alárendeljék Franciaországot egy végtelemül rosszabb aristokratiának, mint az volt, mely Artois gróffal kivándorolt; egy aristokratiának, melynek jogokat nem a születés, nem a vagyon, nem a műveltség, hanem a puszta helybeliség adott. Kiváltságos rendekről hallani sem akartak, de egy kiváltságos város után kívánczok. Hogy huszonötezer millió francziát, százezer lovag, vagy lelkész kormányozzon, azt nem türhe-

ték, de hogy huszonötezer millió francziát száz-ezer párisi igazgasson, azt rendén találták. Az új olygarchia tagjának képesítése egyszerűen az volt, hogy a konvent ülésterméhez közel lakjék, hogy a viták alatt naponként feltolakodni bírjon a karzatra és hogy helylyel közzel lándzsákkal készen álljon a kapukat megostromolni. A hegy-pártiak elveivel teljesen egybehangzott, hogy Santerre serfőzőjéből húsz fuvaros, vagy ugyan ennyi inas Hébert nyomdájából túlkiabálhatja ama férfiak szavát, kik Marseille, Bordeaux és Lyons értelmiségét képviselték és hogy egy csapat félmeztelen külvárosi hordárnak jogában áll megsemmisíteni oly határozatokat, melyeket ötven vagy hatvan megye megbízottjai hoztak. E gyűlöletes és esztelen zsarnökság mentségére ürügyet kellett keresni. Az ürügyet meglették. A szabadság és egyenlőség régi phrásisaihoz az egység és oszthatatlanság hangzatos jelszavait csatolák. Kitaláltak egy új bünt és elnevezték foederalismusnak. Azt állíták, hogy a girondiak a nemzet egészét fel akarják darabolni apró független törvényhatóságokra, melyek úgy függének össze egymás közt, mint a svájci kantonok, vagy az amerikai egyesült államok. E vészes szándék elé egyedül Páris befolyása gördít akadályt. Minden hazafinak oda kelle tehát leginkább törekedni, hogy Páris befolyása szilárduljon.

A girondi vezérek elleni vád merő rágalom

volt. Igaz, hogy megfzabadítani óhajták a köztársaságot a főváros urasága alól és hogy szerették volna a konventet egy időre valamely vidéki városba áthelyezni, vagy körülvétni egy megbízható őrséggel, mely megfékezhetné a párisi csőcseléket; de legcsekélyebb okunk sincs ama gyanúra, hogy bármit is forraltak az állam egysége ellen. Barère azonban foederalista, sőt hajlandók vagyunk hinni, hogy a konventben az egyetlen foederalista volt. A mennyiben ily állhatatlan és szolgálai emberről egyáltalán mondani lehet, hogy bizonyos kormányformát kedvel, annyiban állíthatjuk, hogy a foederalis kormányval rokonszenvezett. A pyrenaek tövén született; gascognei volt ama gascogneiak közül, kik értelmi és erkölcsi jellemben, szokásokban, beszédmódban, hangsúlyban és arczkifejezésben teljesen elütnek a szajnamelléki francziáktól; és ő fájának több sajátságát bírta. Harmincznegyedik évében hagyta el megyéjét, hol ékesszólását és írói tehetségét nagy becsben tartották. Ekkor látogatott először Párisba. Új világ tárult eléje. Száműzöttnek érzé magát. Bizonyára része volt az apró csalódások- és megaláztatásokban, melyeket oly írók tapasztalnak, kik a vidéki tapsoktól elbódítva a főváros kényes kritikusaik merik bemutatni erejüket. Másrészt bármikor meglátogatta ama hegyeket, melyek közt bölcsője ringott, mindig úgy látta, hogy a közcsodálat környezi. Ellenszenve Páris iránt és ragaszko-

dása szülő megyéjéhez ezért voltak erősek és tartósak lelkében, a mennyire épen az ő lelke erős és tartós érzéseket megbírt. Váltig állítá, hogy egy nagy városnak túlsúlya volt Franciaország romlása, hogy az ízlés és az értelmiség ama felsőbbsege, melyet azon város lakóinak szoktak tulajdonítani, merő képzelgés és hogy a nemzetnek addig nem lesz jó kormányja, míg Elzasz, Bearn és Provence népei nem lesznek függetlenek és nem bírnak törvényeket, melyek ízlésükhöz és szokásaikhoz illenek. Eme hatóságokat oly nemű kapocszal szándékozott egymáshoz kötni, mint a mely Konnektikut komoly puritánjait és Uj-Orleans ledér rabzolgóit egybe fűzi. Párisnak még csak annyi felsőbbséget sem akart adni, a mennyije Washingtonnak van az Egyesült-Államokban. Kívánatosnak vélte, hogy a francia foederatio országgyűlésének ne legyen szabott helye, hanem ülésezzen hol Rouenban, hol Bordeauxban, hol az ő kedves Toulouseában.

Ily érzésektől vezetve Barère egész 1793 május utóljáig girondista, majdnem szélső girondista volt. Hangosan kárhoztatá ama szennyes és vérszomjas embereket, kik a közveszélyt kegyetlenségök és fosztogatásaik mentségére óhajták felhasználni. »A veszély, — úgymond — nem igazolja a bűnt. Ha erősen zúg a szél, ha magosra csapnak a hullámok, akkor kell legjobban a horgony; ha a forradalom dühöng, akkor

szükségesek leginkább az erkölcs nagy törvényei az állam jóllétére.» Maratról undorral és megvetéssel, Páris városának előljáróiról jogos szigorral beszélt. Mélyen fájlalá, hogy vannak francziák, kik a hegypártnak nyújtják ama hódolatot, mely egyedül a konventet illeti. Midőn a forradalmi törvényszéket először szóba hozták, Barère Vergniaudhoz és Buzothoz csatlakozott, kik szigorúan elítélték ama gyűlöletes rendszabályt. «Lehetetlen, kiálta fel Barère, hogy a szabadság őszinte hívei a zsarnokság legrémítőbb kicsapongásait utánozzák.» Bizonyítá a konvent előtt, szokása szerint Sallustból, hogy ily önkényes törvényszékek, ha egy időre szigorúan büntetik is a valódi bűnösöket, lassanként menthetetlenül a magán bosszú és kapzsiság eszközeivé fajúlnak. Midőn márczius tizedikén, a párisi lakosság legalja első ízben megtámadá a girondiakat, Barère hevesen követelé, hogy a vétkesek könyörtelen bűnhődjenek. Április másodikán a konvent értesült, hogy a párisi jakobinok újra megkísérték a főuralmat magokhoz ragadni és Barère bévvel szónokolt azon új zsarnokság ellen, mely leigazza Franciaországot és kijelenté, hogy a megyék lakói egy fennhéjázó város előtt nem fognak térdet hajtani. Sőt indítványozá, hogy a konvent a főváros demagógjaival ugyanoly szigorral bánják, a minőt a zsarnok Lajossal éreztetett. Meg vagyunk győződve, hogy ez idő tájt nyilvános és magán-

körökben határozott ellenszenvvel beszélt a hegy-pártiakról.

A rend és az emberiség ügye iránti buzgalmát jutalom koszorúzta. Április elején elterjedt Dumouriez vereségének híre. E csapás erősen sújtá a girondiakat. Dumouriez az ő tábornokuk volt. Győzelmei az egész pártra dicsfényt árasztottak; remélték, hogy a legrosszabb esetben hadserege meg fogja védeni a nemzet küldötteit a párisi padlószobák rongyos lándzsásai ellen. Most száműzötten menekült és a kik az imént ő belé vetették legfőbb bizodalmaikat, kényszerültek halálos elleneik szövetségében átkozni árulását. E veszélyes helyzetben a konvent megalakítja a közbiztossági bizottságot és ellátta oly hatalommal, mely ugyan csekély ahhoz mérve, a melyet később bitorolt, de mégis roppantúl nagy vala. A mérsékelt párt, mely Barère-t magáénak tekinté, őt is kiküldé a bizottságba. Új állásában csakhamar jó hasznát vették. Államférfiúi ismeretekkel és tehetséggel ugyan nem támogató a bizottság tanácskozásait, de ha mások eszméket szolgáltattak, nyelve és tolla soha sem voltak szükében a szavaknak. Szelleme pusztán más szellemek közlekedő eszköze volt. Nem teremtett semmit, meg nem tartott semmit, hanem átadott mindent. A társai által számára kijelölt állás nem volt igen jelentékeny, de annyira kimagaslott, hogy egész Európa figyelve felé fordúlt. Ha valamely nagy rendszabályt javasoltak, vagy

egy fontos eseményt bejelentettek, rendesen ő volt a kormány hangcsöve. Így történt, hogy a kik a székvárostól messze laktak és kivált az idegenek, kik Franciaországot csak a hírlapokból ismerék, Barère-t tekinték ama közigazgatás fejének, melyet mint titkár és előadó szolgált. Úgy látszik, hogy Európa történetének szerzője, a mi évkönyveinkben, szintén e csalódásnak esett áldozatul.

Ezalatt az ellenpártok küzdelme válsághoz közelített. Páris hangulata naponként zordonabb lőn. A negyvennyolcz városnegyed közül harminczötnek megbizottjai megjelentek a konvent sorompói előtt és követelék, hogy Vergniaud, Brissot, Guadet, Gensonné, Barbaroux, Buzot, Pétion, Louvet és több más képviselő kiűzessenek. E követelést a gyűlésnek legalább három negyed része helyteleníté és midőn híre a megyékben elterjedt, közmegbotránkozást szült. Bordeaux kijelenté, hogy el nem hagyja küldötteit és, ha kell, fegyveresen is megvédi őket Páris zsarnok uralma ellen. Lyonst és Marseillest hasonló szellem izgatá. A közvélemény eme nyilatkozatai felbátoríták a konvent többségét. Köszönetet szavaztak Bordeauxlakóinak hazafias nyilatkozatukért és kiküldöttek egy tizenkét tagú bizottságot, hogy a fővárosi előljárók magatartását megvizsgálja és hogy elfogja mindazokat, kik ama gyanúba esnek, hogy a konvent ellen forralt celszövényekben részt vettek. E rendszabályt Barère indítványára hozták.

Néhány zajos izgatottságban és lázas aggodalomban töltött nap után kitört a vihar. Május harminczegyedikén a párisi csőcselék fellázadt, a Tuileriák palotáját a lándzsások mérhetetlen sora megszállotta; a képviselők többsége, hasztalan küzdelmek és tiltakozások után, engedett az erőszaknak és meg nem akadályozható a konvent ama határozatát, hogy hivatásuktól felfüggesztessenek és elfogassanak azon képviselők, kiket a városnegyedek bevádoltak.

E versengés közben a két dühöngő párt Barère-t ide-oda taszítá. Hajlamai a girondiakhoz vonzották, noha bágyadtan és ingatagúl, mert tőle máskép ki nem telt, de a hegypárt erélye és elszántsága elrémiték. Egyszer fennhangon és szilárdúl beszélt, panaszlá, hogy a konvent nem szabad és tiltakozott a kényszer alatt hozott határozatok érvénye ellen. Néhány percz mulva javaslá, hogy a párisiak lecsillapítása végett eltöröltessék ama tizenkettes bizottság, melyet pár nap előtt ő maga indítványozott; és saját maga fogalmazott egy javaslatot, melyben kárhoztatá az önsürgette rendszabályokat és dicsőíté a lázadók hazafiasságát. De legyünk igazságosak. Mondják, hogy némi szégyenérzettel olvasá ez okiratot a szószékről, honnan annyiszor egészen más elveket hirdetett. Sőt beszélük, hogy néhol el is pirult. Lehet, hisz még akkor ujonczkodott az aljasságban.

Pár nap mulva indítványozá, hogy a bevá-

dolt képviselők személyes biztossága végett tuszok küldessenek a vármegyékhez és e tuszok egyikéül magát felajánlá. Ajánlatának őszinteségében sehogy sem kételkedünk. Elhiszszük, hogy biztosabbnak vélte magát Bordeauxban, vagy Marseillesben, mint Párisban. Ajánlatát azonban el nem fogadták és ő a győztes hegypart martaléka maradt.

Ez volt életének válopontja. Mindeddig nem terhelé engesztelhetetlen bűn, semmit sem tett, ami konventbeli társainak nagy részénél gonoszabbnak bélyegezte volna. Többnyire a mérsékelt rendszabályokat pártolá. Ha hősiezen a girondiakhoz csatolja sorsát, ha velök szenved, velök egyenlően tisztos helye volna a történelemben. Ha ama nagy számú képviselőkhez csatlakozik, kiknek jó szándéka volt, de a vértanúságtól féltek és meggörnyedve a győztes kisebbség előtt Robespierre és Billaud indítványait nem ellenzék, ekkor sem érte volna különös gyalázat. De talán ez út nem volt szabad előtte. Sokkal inkább kitűnt a hegypart ellenei közül, semhogy vezeklés nélkül kapott volna kegyelmet. Ha új uraitól kegyelmet akart nyerni, nem maradhatott hallgatag és tétlen rabszolgának. Hogy mikép alkudott meg velök titkon, nem tudjuk pontosan, de az eredmény csakhamar napfényre került. A közbiztossági bizottságot megújíták. A mérsékeltobb politikusokat az uralkodó párt néhány legtúlzóbb tagjai, Couthon és St. Juste által helyettesíték de Barère-t megmaraszták hivatalában.

Az iránta mutatott elnézést néhány makacs és heves rajongó zúgolódással fogadta. Marat legutolsó cikkében, mely csak akkor jelent meg, midőn Corday Charlotte töre már megbosszúlta Franciaországot és az emberiséget, panaszlá, hogy ama férfiúra, kinek elvei nincsenek, ki királpárti volt és ha fordúl a koczka ismét az lesz, jelentékeny helyet bíznak a közigazgatásban.* Azonban a hegypárt vezérei helyesebben ítéltek. Ép oly jól tudták, mint Marat, hogy Barèrenak semmi hite, semmi állandósága nincs, hogy, ha ugyan van politikai hajlama, nem feléjük hajlik, hogy a girondi párt iránt ama halvány és erőtlen rokonszenvet érzé, melynél többre nem volt képes, és hogy ha módjában volna, szívesebben legyilkolná Robespierret és Dantont, mint Vergniaudt és Gensonnét. De azt is helyesen kiszámították, hogy sokkal sekélyebb érzésű, semhogy komolyan szeretni vagy komolyan gyűlölni tudna, hogy sokkal hitványabb, semhogy járszalag nélkül lépni birna. Valóban, a mit Karolina és Lousiana ültetvényesei mondanak a lapos orrú és gyapjas hajú feketékről, az tökéletesen illet Barère-re. Kánaán átka bélyegzé. Rabszolgának született. Az aljasság ösztöne volt. Azon indulat, mely ellenállhatlanul a bukott párttól a győzteshez vonzá, ép oly kényszerítő volt, mint az, mely a kakukot és fecs-

* Lásd a Publiciste 1793 július 14-iki számát. Marat az előbbi nap estéjén gyilkoltatott meg.

két a sötét és hideg hónapokban a nap felé vonja. Az a törvény, mely erősebb szellemek uszályhordozójának elítélte, ép oly kényszerítő volt, mint az, mely a naukratest a czápához köti. «Ismeri ön — mondá egy agyafúrt eskót főúr, kitől I. Jakab felől véleményt kértek — ismeri ön Jancsi majmot? Ha én nyakszirten fogom, önre uszíthatom, ha ön fogja, rám uszíthatja.» Ugyanily teremtés volt Barère. A girondiak keze közt szivesen kivégezte volna a jakobinokat, a jakobinok karmai közt ép oly szivesen kivégzé a girondiakat. Ez ember hűségére a hegypárti vezérek természetesen nem számítottak, de annyira becsülték elhódítását, a mennyire Congreve csinos dalában egy igen sima modorú és nem igen gyöngéd szerelmes becsüli egy más fajú prostituta elcsábítását. Barère, mint Chloé, csalárd és közbirtok, de mint Chloé, állandó volt míg birták és ők többet nem kívántak. Rá szorultak ama szolgálatra, melyre neki nagy hivatása volt. A mily teljesen nélkülözé a gyakorlati vagy elméleti államférfíúi tehetségeket, ép oly ügyesen tudott a kérdés bármely szempontjából jelentést beadni vagy beszédet készíteni. Ha mások adatokat és gondolatokat nyújtottak, ő mindig tudott phrasisokat adni és képességét bármely időbeli gazdájának szabad rendelkezésére bocsátotta. Nem is keltett heves szenvedélyt eddigi ellenfeleiben. Ép oly kevésbé gyűlöltek, mint ama lovakat, melyek Brunszwik herczeg vagy a szász-koburgi

fejedelem ágyúit vonszolák. A lovak fajuk természetete szerint cselekedtek és, ha a francziák hatalmába esnek, hasonló erővel és ügyességgel húzzák a köztársaság fegyvereit a miért nemcsak kegyelmet, hanem takarmányt és gondozást is érdemelnek. Nem különben Barère. Oly alacsony természetű volt, hogy kétség támadhatott: vajon egyáltalán magára vonhatja-e eszes lények haragját? Nem volt ellenség és most nem lett barát. Hanem teher volt és most támasz lett.

De bár a hegypárt vezérei megbocsátottak neki és pártjokba fogadták, mégis ismervén álnok és változékony természetét, követeltek tőle biztosítékokat, melyek miatt többé vissza ne térhessen az elhagyott zászlóhoz. Valóban rettentő áldozat árán bocsátották a hittagadót közösségekbe. Megkivánták tőle, hogy régi barátai legyilkolásában vezérszerepet vállaljon. Ha nem enged, annyit veszít, mennyit élete ér. De mit ér az élet, ha csupán egy hosszú kínvonaglása az önvádnak és a szégyennek? Azonban kár említeni ez érzéseket, midőn egy Barère magatartását veszszük fontolóra. Elvállalta a szerepet, föllépett a szószékre és elmondá a konventnek, hogy ideje már az igazságszolgáltatásnak zordabb színt adni, hogy válogatás nélkül meg kell semmisíteni az összeesküvőket. Azután indítványozá, hogy Buzot-t, Barbaroux-t, Pétiont és tizenhárom más képviselőt a törvény korlátain kívül helyezték, vagy más szóval per nélkül lefejezzék és hogy

Vergniaud, Guadet, Gensonné és más hatan elfogassanak. Az indítványt vita nélkül elfogadják.

Már láttuk, hogy mily szemtelenül tagadja Barère emlékiratában, hogy a girondiakat bántotta volna. Még csak e tagadás hiányzott, hogy gyalázata tökéletes legyen. A legarczátlanabb hazugság illő társa a legocsmányabb gyilkosságnak.

Azonban Barère még el nem nyerte bocsánatát. A jakobin párthoz tartozott egy csorda, mely még e minden hitvány és minden vérengző bűnök által kiváló pártból is annyira kitűnt aljassága és embertelensége miatt, hogy hozzá mérve Robespierre nagylelkűnek és könyörületesnek tetszik. E nyomorultakat legjobban talán Hébert képviseli. Kedvencz mulatsága volt gyötörni és csúfolni ama nagy család szerencsétlen maradványait, mely nyolcz századon át kormányozta Franciaországot s a melyre most a legszegényebb kézműves vagy pór is szánalommal nézett. Az ő és a hozzá hasonló emberek befolyása rá birta a közbiztossági bizottságot, hogy Mária Antóniát a vérpadra küldje. Barèret újra helyére parancsolák. Csak négy napja mult, hogy a girondi képviselők elleni határozatokat javaslá és most ismét a szószékre lépve indítványozá, hogy a királynét a forradalmi törvényszék elé küldjék. Új szövetségeseinek társaságában gyorsan haladt. Midőn Vergniaud és Pétion életét követelé, úgy beszélt, mintha némileg érezné bűnét és aljasodását; ke-

veset szólt és nem hevesen. Régi barátai bűneinek kifejtését St. Juste-re hagyta. De második közvádloi föllépése egészen különböző volt. A valódi és égető szomj sovár hangján kiáltott vérért, dühöngött az osztrák asszony ellen oly gonoszúl, mint a gyávák szoktak, ha szabadon gyalázhatják azokat, kiktől féltek s kiket irigyeltek. Már megmutattuk, hogy mily arcátlan hazugúl kísérti meg emlékiratában bűnének gyalázatát a büntelenre tolni.

Az nap, melyen a bukott királynét majdnem holtan a birák elé hurczolák, Barère Robespierre-t és néhány más jakobint egy korcsmában megvendégelte. A kik tudták, hogy Robespierre mily makacsúl és mily epésen szokott gyűlölni, csodálkoztak, hogy elfogadta a meghívást. «Robespierre is itt van, mormogá St. Juste, Barère az egyetlen, kinek Robespierre megbocsátott.» E különös lakomát egy vendég leírása után ismerjük. Robespierre kárhoztatá Hébert-t, mivel érzéketlen állatisággal vezette az osztrák asszony perét és e tárgyról szólván annyira felingerült, hogy heves taglejtése közben széttörte tányérát. Barère kijelenté, hogy a guillotine oly diplomatiái csomót kötött, melyet bajos volna feloldani. A beaune-i és a champagne-i, a gombamártások és a fogolypecsenyék közti szünetekben hévvel hirdeté új politikai hitét. «A forradalom hajója — így szólt — csak vérhullámokon evezhet a kikötőbe. A nemzetgyűlés és az assemblée légis-

lative tagjain kell kezdenünk. E szemetet el kell söpörni.»

A hogy asztal fölött, úgy beszélt a konventben is. Most alkotta meg sajátos szónoki stíljét, mely leleménynek és elevenségnek nem volt teljes híján. De bármely más korban, vagy országban egy komoly gyűlés tanácskozásaira vagy éppen államokiratokra illetlennek hiszik vala. Talán sikert arathatott volna egy exeterhalli protestáns gyülekezeten, vagy egy irhoni tiltakozó ebéden, midőn a vendégek torkig ittak, vagy egy julius negyediki amerikai szónoklatban. Most egy törvényhozó testület sem tűrné meg. De Franciaországban, a konvent uralkodása idején, a műalkotás régi törvényeit ép úgy megvetették, mint a régi kormányt vagy a régi hitet.

A szabatos és nemes nyelvezet, a versaillesi illemszabályokkal és a notredamei szertartásokkal együtt egy elmúlt kor emlékei közé került. Valamint az ősi monarchia omladványaiból az ephemer alkotmányok egész sora, a demokratia, a direktorium, a consulság támadtak; valamint a régi egyház romjain az új babonák egész raja, az ész istennőjének bálványozása és a theophilantropisták hóbortjai keletkeztek; ép úgy a hajdani francia ékesszólás maradványaiból új szónoki divatok alakultak, melyeknek megértésére új nyelvtanok és új szótárok kellettek. Ugyanazon újító szellem, mely a köszöntés közhasználatú szavait megmásítja, mely a Jánosokat és Pétereket

Scaevolákká és Aristogitonokká keresztelteté, mely a naptárból számúzé a vasárnapot és hétfőt, a januárt és februárt, a gyümölcsoltót és karácsonyt, hogy helyettök Dekadit és Primidit, Nivose-t és Pluviose-t, az ész és a legfelsőbb lény ünnepeit tegye, egészen felforgatá a hivatalos fogalmazványok formáját is. Ama nyugodt, óvatos és merevül udvarias stilt, melyet a kormányok régóta használni szoktak, szójátékok, felkiáltások, oessziáni dagály, csak egy iskolásfiúra méltó ékes-szólás, csak egy halaskofához illő trágár élczek váltották fel. A jelentések és nyilatkozatok ezen újdivatú szólásmódjaival korabeliei közül Barère bánt a legművészibben; és a forradalmi láz rövid és heves rohama idején nagy szónoki híre volt. Midőn a roham lecsillapúlt, Barère-t is olybá tekinték, a minő valóban volt, egy gyors felfogású és folyékonyan előadó szónoknak, kinek eredetisége semmi, készültsége kevés, izlése pedig oly rossz, mint szíve. Jelentéseit közönségesen Carmagnoleoknak hívták. Néhány hóval ezelőtt* csak nagy-nehezen birtuk volna helyesen megismertetni egy angol olvasóval az e fajta államokiratokat. Szerencsére egy előkelő és kiváló férfiú, kit ő felsége miniszterei a birodalom egyik legjelentékenyebb hivatalára méltónak ítéltek, megkönnyíté feladatunkat. Bárki is elolvasta Ellenborough lord kiált-

* Ez essay először 1844 aprilisában jelent meg.

ványait, tökéletes képet alkothat a Carmagnoleokról.

Azon hatást, melyet Barère szónoklatai tettek, nem egészen róvhatjuk fel a nemzeti ízlés romlásának. Gyakran szólt oly alkalmakkor, mikor a legrosszabb szónokot is kedvezően hallgatták volna. Ha a hadsereg győzött, a közbiztossági bizottság őt küldé, hogy kihirdesse a jó híreket. Tapsoktól visszhangzott a csarnok, midőn a szószékre lépett kezében tartván a jelentéseket. A képviselők és az idegenek gyönyörködve figyeltek, midőn elmondá, hogy a győzelem van napi renden, hogy Pitt hasztalan tékozlá guineáit hat lábnyi magas fegyverhordó gépekre, hogy az angol leopárd megszökése Tyrtæus énekére méltó; hogy a párisi pinczéből kiásott salétrom mennydörgésre vált, mely szét fogja zúzni a titáni testvéreket, Györgyöt és Ferenchezet.

Ez alatt a bevádolt és Párisban elfogott girondiak pere sorra került. Hasztalan dédelgették a szabadulás reményét. Biztatá őket egy részt ártatlanságuk, más részt ékesszólásuk. Úgy hitték, hogy bármily kegyetlen és erőszakos is valaki, pusztán szégyenből sem követi el nyilvánosan ama világos jogtalanságot, hogy őket halálra ítélje. A forradalmi törvényszék még új volt hivatalában. A konventnek még egy tagját sem végezték ki; valószínűnek látszott, hogy a legmerészebb jakobinok is visszarettennek attól, hogy elsőkül

megsértsék ama szentséget, melylyel a közhit ellátta a nép képviselőit.

A per néhány napig tartott. Gensonné és Brissot igen ügyesen és bátran védelmezték magukat a hitvány Hébert és Chaumette ellen, kik mint közvádlok szerepeltek. Vergniaud ékesszóló hangja hallatszott legutóljára. Saját és barátainak ügyét oly erős okokkal, oly hő érzéssel védelmezé, hogy a szánalom és csodálkozás moraja vonúlt át a hallgatóságon. Sőt maga a törvényszék, mely még meg nem szokott kéjelegni a naponkénti vérontásban, sem takarhatá meghatottságát. Az ülést elnapolták és híre terjedt, hogy a vádlottak fölmentetnek. A jakobinok összeültek bosszút lihegve. Robespierre lett szószólójuk. A következő napon a konventben oly kegyetlen határozatot indítványozott, hogy hozzá foghatót még amaz év okiratai közt sem lelünk. E határozat felhatalmazá a törvényszéket, hogy rövidre szabja a foglyok védelmét, hogy világosan kifejtse az esetet és rögtön ítéljen. Egy képviselő gyengén ellent mondott. Barère nyomban felugrott támogatni Robespierre-t, — Barère, a foederalista, Barère, ki ama tizenkettes bizottságot létre hozá, mely miatt a párisiak leginkább gyűlölték a girondiakat, Barère, ki emlékiratában tagadja, hogy valaha bántotta volna a girondiakat, Barère, ki elég arczátlanul kijelenti, hogy szerette és nagyra hecsülte Vergniaud-t.

A határozatot elfogadták és a törvényszék megszakítván a foglyok védbeszédét, elítélte őket. A következő reggel a forradalom szomorú történetének legszomorúbb napja virradt. A szenvedők oly ártatlanok, oly bátrak, oly ékesszólók, oly szendék, oly fiatalok valának. Néhányan közülök huszonhat vagy huszonhét éves kedves, deli ifjak, Vergniaud és Gensonné harmincznál kevéssel voltak idősebbek. Csak néhány hónapig vettek részt a közügyekben. Néhány hó alatt lángeszök híre betölté Európát és meg kelle halniok csupán ama bűn miatt, hogy a szabadsággal a rendet, igazságot és könyörületet akarták párosítani. Nagy hibájok volt a bátorság hiánya. A politikai bátorságot értjük — azt a bátorságot, mely szembe száll a tömeg lármájával és a rágalommal, mely nagy eshetőségekre merész és határozott rendszabályokkal felel. Fájdalom, igen is módjukban volt megmutatni, hogy van bátorságuk férfias derültséggel eltűrni a legrosszabbat is, a mit kigondolhatnak oly zsarnokok, mint St. Juste és oly rabszolgák, mint Barère.

Nem ők voltak a nemes ügy egyedüli áldozatai. Roland asszony követte őket a vérpadra hozzájuk méltó hősiességgel. Férje biztos menhelyen volt, de nejét túl nem élheté. Testét a Rouen melletti országuton lelték. Kardjába rohant. Condorcet opiumot nyelt. Bordeauxban a bárd elmet-szé a merész és szellemes Guadet fejét és a Barbarouxét, ki vezére volt ama lelkes rhonemellé-

kieknek, kiknek bátorsága az augusztus tizediki nagy válságkor a Louvretól a Tuileriákhoz terelé a küzdelmet. A Garonne táján, a mezőn találták mind azt, a mit a farkasok meghagytak Pétionból, kit egykor, ugyan érdemén túl, a köztársasági erények mintaképének becsültek. Mi épen nem tekintünk még a legjobb girondiakra sem merő csodálattal, de a történelem tartozik nekik ama tisztas bizonyossággal, hogy midőn tetszésök szerint akár elnyomók akár áldozatok lehettek volna, megfontoltan és szilárdul eltökéllék, hogy inkább eltűnnek jogtalanságot, semhogy elkövessenek.

És most elkezdődött ama rendkívüli időszak, melyet a rémuralom neve alatt ismerünk. A jakobinok győztek. Ez volt az ő órájuk és a sötétség hatalma. Leigázták a konventet és mély hallgatásra kötelezték a legfontosabb állami ügyekben is. A közbiztossági bizottság átvevé a főuralmat. Rendeleteit a képviselőház-még csak annyira sem merte ellenezni, a mennyire a régi parlamentek ellenszegültek a régi királyok parancsainak. Hat egyén kormányzott ama kis államtanácsban, melyet most Franciaország uralt — Robespierre, St. Juste, Couthon, Collot, Billaud és Barère.

Meg kell engednünk, hogy közülök és pártfeleik közül néhányat a vakbuzgóság nemcsak az igazság és a könyörület tilalmai alól szabadított meg, hanem a köznapi kapzsiság és a köznapi félelem uralmától is, hogy bajosan szerevén néhány frankot érő assignatát ebédjökre, szigorú

becsülettel kezelték ama roppant kincset, melyet mindennemű fosztogatásáltal gyűjtöttek halomra, és hogy ügyök védelmében ép oly közönyösen léptek a vérpadra, mint a hogy az aristokraták vagy a lelkészek halálos ítéletét aláírták. De egy nagy párt sem épülhet pusztán ily anyagból. Kötelező törvény az, hogy a most leírtuk rajongók köré tömegestől gyűlnek a rabszolgák, a gyávák, a kicsapongók, kiknek vad hajlamait és ledér ingereit csak a törvény és a hatóság félelme tartóztatá a legrosszabb kihágásoktól és kiket a büntetlenség reménye szabad működésre hív. Azon párt, mely bárminő okokból az erkölcs nagy törvényeit meglazítja, bizton számíthat, hogy hozzá csatlakoznak az állam legerkölcstele-
nebb elemei. Ismételten bebizonyíták ezt a vallásos háborúk. A keresztes, az albigensi, a huge-
nott, a harmincz éves háború mind a hitbuzgóság-
ban gyökereztek. E buzgóság annyira fölhevíté az egyház harczosait, hogy a nagy-lelkűséget a legyőzöttek iránt bűnös gyöngeségnek nézték. A hitetlent, az eretneket le kelle döfni, mint a dühös ebet. Bármily vérengzően bántak a katho-
likus katonák az igaztalan hitű ellennel, bünte-
tést nem érdemeltek. Mihelyt híre terjedt, hogy a kegyetlenségnek és ledérségnek szabad az útja, ezrenként tódultak a hit zászlajához ama nyomo-
rultak, kik mitsem törődve a szent ügygyel, csak a békés városok rendőrsége és a jól vezetett tábo-
rok fegyelme elől akartak menekülni. A férfiak,

kik a zászlót kitűzték, őszinte hitűek, szűz erkölcsűek, önzetlenek és talán, a mennyire rajtok állott, könyörtelenek sem valának; de a zászlók köré annyi gazok, rablók, fosztogatók és vad orgyilkosok csordái gyűltek, a mennyit talán soha sem lelünk bármely csak világi háborút viselő állam jelvényei alatt. Hasonlóan alakult a jakobin párt. Volt benne a rajongók egy kis magja; e mag köré rakódott a nemtelen romlottság mérhetetlen tömege; és ez egész tömegben senki sem volt oly romlott és nemtelen, mint Barère.

Ezután következtek ama napok, midőn a legbarbarabb törvénykönyvet a legbarbarabb törvényszék hajtotta végre, midőn senki sem mert köszönni szomszédjának, vagy imádkozni, vagy fésülni, nehogy halálos bűnbe essék; midőn képek leskelődtek minden zúgból; midőn a guillotine minden reggel már régóta és erősen dolgozott, midőn a börtönök oly sűrűen megteltek, mint egy rabszolga-ketrecz; midőn az ereszcatornákból habzott a vér a Szajnába, midőn halállal lakolt valaki, ha a királyi testőrség egy kapitányának másodunokahúga, vagy egy sorbonnei tudornak mostoha testvére volt, ha kifejezte aggodalmát, hogy az assignaták értéke csökkenni fog, ha Burke egyik röpiratának példánya asztalfiókjába volt zárva; ha kinevette a jakobinokat, kik Cassiusnak vagy Timoleonak hívták magokat, ha az ötödik Sansculottide-et régi babonás nevén Sz. Máté napjának nevezte. Míg Páris

utczáin naponként az áldozatok fuvar terheit hurczolák halálra, addig a proconsulok, kiket a souverain közbiztossági bizottság a megyékbe küldött, még a fővárosban sem ismert féktelen kegyetlenségben kéjelegtek. Mészáros munkájok számára a halálgép bárdja nem elég gyorsan emelkedett és hullott. A foglyok hosszú sorait kartácsokkal lelőtték. Emberekkel zsúfolt bárkákba lyukakat furtak. Arrasban még a gyors halál kegyetlen kegyelmét is megtagadták a foglyoktól. Saumetól a tengerig a Loire mentében a varjak és hóják falkái lakomáztak a meztelen hullákon, melyek egymásba fogóztak visszataszító ölekezésben. Meg nem kiméltek se nemet, se kort. Százanként gyilkolt ez átkos kormány tizenhét éves ifjakat és leányokat. Az emlékről letépett csecsemőket a jakobin katonák lándzsáról lándzsára dobták. A szabadság egyik harczosa tele tömé zsebeit fülekkel. Társa egy kis gyermek ujját kalapjára tűzve hetykélkedett. Néhány hó alatt Franciaország Új-Zeeland színvonala alá süllyedt.

Visszás volna állítani, hogy a közveszély bármekkora emelkedése igazolná e rendszert, nem is a keresztény hit, nem is az erkölcs, de még a macchiavelli politika elvei alapján sem. Igaz, hogy nagy eshetőségek tevékeny éberséget követelnek, hogy oly szigor is igazolnak, mely rendes időkben a kegyetlenség nevét érdemelné. De a vakon büntető szigor soha,

semmi körülmények közt sem lehet üdvös. Világos, hogy a büntetés egész hatása attól függ, mily gondosan különböztetik meg a bűnösöket. Ama büntetés, mely vétkest és ártatlant vegyesen sújt, nem különb egy járványnál vagy egy nagy természeti forradalomnál és semmivel sem veszi jobban elejét a bűnöknek, mint a kholera, vagy a lissaboni földrengés. Azon erély, mely miatt a jakobinok kormányzását dicsérik, merőben a malajok erélye, kik az opiumtól tébolyítva kést ragadnak, örvöngve végig rohannak az utczákon és jobbra-balra dőfnek nem kímélve se ellent, se barátot. Nem ilyen volt a valóban nagy kormányzók erélye, Erzsébeté például, Oliveré, vagy Frigyesé. Ők sem voltak ugyan lelkiismeretesek. De ha még tágabb lett volna lelkiismeretök, szellemök erélye és méltósága megóvjá vala őket ama bűnöktől, melyeket a közbiztonsági bizottság apró emberei merész politikai fogásoknak hittek. A nagy királyné, ki birtokáért oly sokáig küzdött idegen és belellenséggel, anyagi és szellemi támadókkal; a nagy protektor, ki a királypártiak és a köztársaságiak ellenére több mint királyi hatalommal uralkodott; a nagy király, ki legyőzött hadseregével és kiürült kincstárával mindvégig megvédte kis birodalmát Oroszország, Ausztria és Franciaország egyesült ereje ellen: mily gúnynyal hallgatták volna, hogy nem lehet üdvös rémületet szórni az elégületlenek közé, ha

iskolás fiúkat és leányokat szekereken és bárkákon nem küldenek halálra.

Hitünk szerint a közvélemény azt tartja, hogy a rémuralom vezérei gonosz, de egyszersmind nagy férfiak valának. Mi úgy hisszük, hogy csak a gonoszságban voltak nagyok. Hogy politikájok vakmerően eredeti, az köztévedés. Politikájok ép oly régi, mint a legrégibb elbeszélések, melyek az emberi nem rossz igazgatásáról szólnak. Franciaországban és a tizennyolczadik században újnak tetszett, mivel az emberiség felvilágosúlt része már rég nem élt vele. De mindig meg volt s meg van most is vad és félvad nemzeteknél, és leginkább akadályozza e nemzetek művelődését. A deyek, a beyek, a pasák, a rajáhk, a nábobok ezrei a politikai tudomány ép oly nagy mestereinek mutatkoztak, mint a közbiztossági bizottság tagjai. Djezzar ez egész fajon túltett. Valóban nincs Ázsiában vagy Afrikában oly együgyű, vagy oly tanulatlan apró zsarnok, ki a jakobin politika és a jakobin pénzügyi kormányzat teendőire ne volna képesítve. Huszanként lefejezni embereket, nem törődve azzal, hogy ki bűnös, ki ártatlan; pénzt zsarolni a gazdagoktól a börtönőr és a hóhér segélyével, kifosztani az állam hitelezőjét és ha tiltakozik, megölni; erőszakkal kirántani a kenyeret a sütő boltjából; felruházni és fölszerelni a katonákat oly gyapjúval, vászonnal, lovakkal és nyergekkel, melyeket másoktól kártalanítás nél-

kül elragadtak: a kormányzás minden módjai közt a legegyszerűbb és a legkönnyebb. Erkölcsei értékéről most semmit sem szólunk. De bizonyára nem kíván több képességet, mint a mennyivel egy barbar, vagy egy gyermek rendelkezik. Ily eszközök által egy időre elérte a közbiztossági bizottság, hogy mélyen meghódoltak előtte, hogy roppant tőkéket gyűjtött. Csakhogy mézszárlás által kényszeríteni engedelmességre és fosztogatás által halmozni tőkéket, nem államférfíui eljárás. Az igazi államférfíu zavaros időkben elnyomja a zavargókat, de szükségtelenül nem zaklatja a jó érzelműeket és ha pénzben megszorúl, megszerzi a közköltségeket, de meg nem sérti a tulajdon biztosságát és ki nem apasztja a jövendő jóllét forrását. Bizton hiszszük, hogy ily államférfíu 1793-ban megóvta volna Franciaország függetlenségét és egy csepp ártatlan vért nem ontott és egyetlen raktárt ki nem fosztott volna. De fájdalom, a köztársaság oly férfiaknak hódolt, kik merő demagógok, de államférfiak sehogysem voltak. Klubbokban szavalni tudtak. A csőcseléket kihágásokra vezérelni tudták. De egy birodalom ügyeit vezetni képtelenek valának. A képesség hiányát egy időre a kegyetlenség és vak erőszak által pótolák. A törvényhozói, a pénzügyi, a katonai, a diplomatiái tehetséget náluk egyedül a guillotine helyettesíté. Valóban mértéktelen tudatlanságuk és terméketlen leleményök gyilkolásaik és fosztogatóásaik legjobb

mentségei. Meg vagyunk győződve, hogy el nem metszenek annyi torkot, hogy ki nem üritenek annyi zsebet, ha más módon tudnak kormányozni.

Igaz, hogy kormányzásuk alatt az európai coalitio elleni háború szerencsésen folyt. Azonban e háborút kormányra léptök előtt és bukásuk után is sikerrel vezették. A rémület még nem volt a napi renden, midőn Brüsszel megnyitá kapuit Dumourieznek. A rémület már nem volt a napi renden, midőn Piemontot és Lombardiát Napoleon meghódítá. A tény az, hogy Franciaországot nem a közbiztossági bizottság, hanem a francia nép erélye, hazafiassága és bátorsága menték meg. E nagy tulajdonok győztek ama kormányzók képtelenségének ellenére is, kiknek igazgatása nem pusztán a bűnök, hanem a botlások lánczolata is volt.

Rá nem érünk elbeszélni, hogy végtére az elvadult párt vezérei egymáson bosszúlták meg az emberiséget; hogy a gyáva Hébert jajgatott és reszketett, midőn a vérpadra hurczolák, hogy a nemesebb és későn bűnbánó Danton hasztalan igyekezett helyreütni a bajt, melyet maga okozott és hogy félig jóvá tette a szeptemberi nagy bűnt, férfiasan szembe szállván a halállal a könyörület védelmében.

Barèrehez kell térnünk. Mind e dolgokat nemcsak helyeslé, hanem mohón és örömet elő is segíté. Nem egyszerű tagja volt a bűnös kormány-

nak. Reá bízák különösen, hogy indítványozza és védelmezze az igazság és az emberiség elleni merényleteket, és hogy a kegyetlen tervekre illő ruhát szabjon, kegyetlen bombastokból. Barère hirdeté először a konvent szószeréről, hogy a rémületnek kell napi renden lennie. Barère eszközlé ki, hogy a párisi forradalmi törvényszéket mint közvádoló támogassa az aljas Fouquier Tinville, kire ily törvényszék méltó volt. Midőn a nemzetgyűlés egy öreg tagját a forradalmi törvényszék fölmenté, Barère kiadá a rendeletet, hogy új esküdtszék alakuljon. «Fölmenteni a nemzetgyűlés egy tagját! — kiáltá. — A törvényszék a forradalom ellen fordult.» Szükségtelen mondanunk, hogy a fogoly feje csakhamar kosárba gördült. Barère indítványozá, hogy Lyon városa lerontassék. «Hadd szántsá — kiáltott a szószeréről — az eke földjét. Vesszen el neve. A lázadókat legyőztü:, de kiirtottuk-e mindnyáját? Semmi gyöngeség. Semmi kegyelem. Le kell vágni mindegyiket. Két szóban elmondom az egészet. Lyon hadat izent a szabadságnak, Lyon nincs többé.» Midőn Toulont elfoglalták, Barère jelenté az eseményt: «A győzelmet, így szólt a hittagadó Brissotin, melyet a hegypártiak a Brissotinek felett nyertek, meg kell örökítenünk egy emlékjel által azon a helyen, hol egykor Toulon állott. A nemzet mennykövei zúzzák szét a város minden kalmárának házáat.» Midőn Desmoulins Camille, ki a köztársaságiak közül régóta

kitünt buzgalma és tehetsége által, ékesszóló hangját a rémuralom ellen merészlő emelni és kifejteni, hogy mily felötlően hasonlít az elnyomott Franciaország akkori kormánya a Caesarok legrosszabbjának kormányához, Barère fölkel és sajnósnak mondá ama férfiatlan részvétet, mely föléleszteni képes az arisztokratia reményeit. «A ki — így szólt — nemesnek született, gyanús. Minden lelkes, a régi udvar minden látogatója, minden ügyvéd, minden bankár gyanús. A ki zúgolódik a forradalom lefolyása miatt, gyanús. Vannak osztályok, melyek már létöknél fogva is halált érdemelnek. Vannak vérrokonságok, melyekre a törvény gyanakodva néz. Francia köztársaságiak — rikácsolá a renegát girondista, a hegypárt régi ellene — francia köztársaságiak! A Brissotinek enyhe eszközök által a rabszolgaságra vittek titeket. A hegypártiak szigorú rendszabályok által a szabadságra vezetnek. Oh! ki sorolhatná el a bajokat, melyeket a hamis részvét szülhet?» Midőn Danton barátai összeszedve bátorságukat, óhajták, hogy a konvent legalább hallgassa meg védbeszédét, mielőtt biztos halálra küldi, Barère leghangosabban ellenzé kérelmeket. Midőn Lebon, a közbiztossági bizottság alkormányzói közt talán a leggonoszabb, bünei által annyira feldühité Nord megye lakóit, hogy ama kétségbeesett gondolatra jutottak, hogy a konventtől kértek ellene segílyt, Barère a bevádolt zsarnok védelmére kelt és a

kérelmezőket a kormány legnagyobb bosszújával fenyegeté. «Eme vádakat — így szólt — álnok aristokraták koholták. Az a férfiú, ki szétzúzza a nép elleneit, ha buzgalma túlságokra ragadja is, nem érdemel ócsárlást. Lebon eljárása a módra nézve talán kissé durva.» Az ily szeliden megbírált csekély szabálytalanságok egyike a következő volt: Lebon egy szerencsétlen embert negyed óráig a guilotine bárdja alatt tartott és mielőtt szabadon bocsátotta, azzal gyötré, hogy felolvasott előtte egy levelet, melynek tartalmáról feltehető volt, hogy még a halál kínjait is súlyosbítani bírja. «De — folytatá Barère — mit meg nem bocsátunk a köztársaságinak, ki az aristokratákat gyűlöli? A közügy elleneinek üldözésében hány nemes érzés váltja meg azt az egyet, mely talán hevesnek látszik? A forradalmi rendszabályokról mindig tisztelettel kell szólnunk. A szabadság egy szűz, kinek fátyolát nem szabad föllebbentenünk.»

Ezek után hasztalan volna időzni oly tényeknél, melyek ugyan magokban is gyalázatoszá bélyegezhetnék bárki nevét, de a melyek Barère nagy gyalázatát észrevehetően nem növelhetik. Hasztalan volna például elbeszélni, hogy ő, az író, egy régészeti akadémia tagja, legelől járt a jakobin kormánynak a tudomány, a művészet, a történelem ellen vezetett gyalázatos háborújában, hogy ő ajánlá az összes könyvtárak elégetését, hogy szétpusztítá a saint-denisi apátságot, hogy

lerombolt emlékoszlopokat, melyeket évszázadok tisztelete szentesített és hogy szélnek szórta az ősi királyok hamvait. Valóban, ritkán volt annyira elemében, mint midőn egy percze abba hagyta az élet elleni háborút és a holtakon dühöngött.

Ép oly hasztalan volna elbeszélni érzéki kicsapongásait. Hogy Barèreben, mint a Nerók, Caligulák és Domitiánok egész fajtájában, melyhez ő is tartozott, kéjvágy vegyült a kegyetlenséggel, hogy minden dekadeban kétszer véres munkájától Clichy mosolygó kertjeibe fordult és ott a közügyek gondjait elfelejté a bor mámorában és a kéjhölgyek karjaiban, azt már sokszor ismételték.

Carnot Hippolyt úr sem tagadja ez ese valóságát, azonban helyesen megjegyzi, hogy Barère-t szórakozása meg nem gátolta hivatásában. Semmi sem lehet igazabb. Barère soha annyira át nem adta magát a kicsapongásnak, hogy a gyilkolást elhanyagolja. Dicsekedett vele, hogy még pihenő óráiban is a forradalmi törvényszék számára munkát szemel ki. Azoknak, kik aggódtak, hogy erőfeszítése talán kárt ejt egészségén, vidáman felelé, hogy ő nem dolgozik annyit, mint ők hiszik. «A guillotine — úgy mond — tesz mindent, a guillotine kormányoz.» Részünkről hajlandók vagyunk sokkal elnézőbben szemlélni ama gyönyöröket, melyeket magának szánt, mint ama kínokat, melyeket szomszédaira mért.

«Atque utinam his potius nugis tota illa dedisset
Tempora saevitiae, claras quibus abstulit urbi
Illustresque animas, impune ac vindice nullo»*

Az érzéki élvezek mértéktelen ingere bizonyára szennyet ejt IV. Henrik, Somers lord, vagy Fox hírnevén. De a mi becsületes emberben bűn, az Barère-ben erény.

És most Barère valóban kegyetlen ember lett. Pusztá gyávaaságból követte el első nagy bűneit. De fajunk egész története tanúsítja, hogy eredetileg nem is zord szellemek könnyen jutnak odáig, hogy kedvöket lelik embertársaik nyomorában és megszerezvén e kedvtöltést, oly erőre fejtik, mint bármely más velök született hajlamot. Néhány hónap alatt Barère annyira vitte, hogy a kétségbeesés, a jajveszékelés és a halál képei felüditék szellemét és annyira lelkesíték, mint a bor és a szerelem lelkesítik a nyilt és vidám kedélyeket. A naponkénti áldozatok terhe alatt csikorgó kocsi, melyben aggok, ifjak és szép fiatal lányok ültek, a kezek bilincsre verése, a kis nemzeti toló ablakon kidobott fejek, a bárd nyikorgása, a vesztőhely körüli vértócsák, a tömegestől kosárba omló fők — úgy voltak inyére, mint Horatiusnak Lalage és egy falernu-mival töltött edény, vagy mint Bérangernek

* Vajha inkább e bohóságokra adta volna kegyetlensége mindazon idejét, melyben az államtól annyi jeles és fennkölt szellemet elragadott büntetlenül és meg nem bosszúlva.

Rosette és egy jégbe hűtött palaczk champagnei. A mint a vérontásról szólni kezdett, keble emelkedett és képzelete buján tenyészte az ötleteket és gascognadeokat. Robespierreről, St. Justeről és Billaudról, kiknek barbárságát a komoly és sötét gyűlölet szülte, Barère úgy gondolkozott, hogy tehernek veszik a gyönyört. Szerinte a kegyetlenség nem búskomor foglalkozás, mely mogorva szemöldököt és siránkozó hangot kíván, hanem szórakozás, melyhez ének és kacaj illenek. Robespierret és Barèret jól vehetjük egybe XI. Lajos kéthíres hóhérjával. Egyikök sem ismert irgalmat, mindkettő szerette a pusztulást. De gyilkolás közben az egyik redőkbe szedte homlokát és nyögött, a másik vigyorgott és tréfákat üzött. Mi jobban szeretjük a siró Jánost, mint a nevetőt. (Jean qui pleure és Jean qui rit.)

Ama sötét gyászból, mely Párist elborítja, egy különös, a börtön és a vérpad rémeinél is kísértetibb vidámság tünteté ki Barère lakát. Reggelenként tömegestől gyülekeztek oda a kérelmezők, kik pártfogását esdették. Barère kilépett dús hálóköntösében, körüljárta az előszobát, mosolyokat és ígéreteket szórt az alázatos tömeg közé, igen élénken társalgott a körben megjelent szép nőkkal, kiknek Gascogne czikornyás stíjében bókolt arcuk virágairól és szemök fényéről. Miután az esdeklők félelmében és aggályában eléggé gyönyörködött, elbocsátá őket és kérvé-

nyeiket a tűzbe dobta. Szerinte így lehetett a legkönnyebben a hátralékos teendők túlhalmozását megakadályozni. Ebben csak utánzó volt. Dubois bibornok hasonló módon tisztítá meg asztalát az iratoktól. Nem is ez az egyetlen pont, melyben egymásra vall a monarchia és a köztársaság eme két legrosszabb államrérfia.

Barère sajátos tréfakedvét megismerhetjük azon adomából, melyet egyik igen meghitt társa, a forradalmi törvényszék egy esküdtje elbeszért. Egy kéjhölgy, kinek a clichyi orgiákban kiváló szerep jutott, könyörgött Barèrenak, hogy használja fel hatalmát ama fejék ellen, mely az ő arcza szabásához nem illik és melyet egy versenytársnője divatba akar hozni. Barère a főváros egyik hivatalnokát magához hivatá és kiadta a szükséges rendeleteket. Az arisztokratia, így szólt, újra fölemeli fejét. Ezen új parókák forradalomellenesek. Van oka hinni, hogy a csinos arisztokraták szép, hosszú hajából fonták, kiket a nemzeti bárd elejtett. Ama nő, ki bűnösök erekljével ékíti fel magát, jogosan gyanúsítható pártütéssel. E nevetséges hazugságot komolyan vették a párisi hatóságok. Ünnepelesen óvták a polgárnőket a veszedelmes fürtöcskék ellen és kényökre bízták, hogy válaszszanak fejök és fejékük közt. Barère roppantúl gyönyörködött pajzán ötletének sikerében; valahányszor elbeszélte, görcsös nevetésbe tört és hallgatói már-már remélték, hogy belé fullad.

Szelleme bizonyos ingerlőt és felüditőt lelt a kicsinyes és a borzasztó, a hamis fürtök, a fodrozó vas, a szétfecscsenő vérerek és gőzölgő bárdok eme grotesk vegyületében.

De bár Barèrenek sikerült is a rémuralom élczelője és a guillotine Anakreonja-féle gúnyneveket elnyernie, egy helyen mégis sokáig rovásán tartották, hogy egykor az emberiség és a mérséklet nyelvén szólt. E hely a jakobin klub volt. Már fő szerepet játszott a királyné s a girondiak megöletésében és Lyon lerombolásában, de még sem volt szabad megjelennie e szent területen. A társaság egyik ülésében egy tag panaszlá, hogy ama bizottságban, mely a főigazgatást kezeli, annyi változás után mégis helyet foglal egy meg nem bízható egyén. Robespierre, kinek befolyása a jakobinokra mértéktelen volt, magára vette társának védelmét és bevallá, hogy a mondottaknak van némi alapja, de egyszersmind magasztalá Barère szorgalmát és szakértelmét. Ez időszerü közbelépés elnémítá a vádlót, de az ujoncz még sokáig nem mert megjelenni a klubban.

Végre a gonoszság egy remeke által, mely talán még Barère nagy művei közt is páratlan, megnyerte a kérlelhetetlen ítélőszék teljes bocsánatát. A közbiztossági bizottság türhetetlen zsarnoksága a férfiakban, sőt a nőkben is oly zordúl elszánt hangulatot keltett, hogy megvetették vagy üdvözlék a halált. Csekélybe vették

az életet, melyet egy rosszakaró suttogására bármikor el lehetett veszteni. Öröm volt meghalni, ha előbb egy zsarnokot levágtak; öröm volt meghalni, ha a megmaradt zsarnokoknak hagyományozták ama rettegést, melylyel azok őket gyötörték. Az emberi természet, melyet oly erősen üldöztek és zaklattak, most dühösen visszafordult és vadászainak esett. Fouquier Tinville félt az utczákon járni; Collot D'Herboisra pisztolyt sütöttek; egy fiatal leány, kit nyilván Corday Charlotte szelleme lelkesített, engedélyt kért, hogy Robespierrel szólhasson. Gyanúba vették, kikeresték és két kést leltek nála. Midőn kikérdezték, elszánt gúnynyal és megvetéssel szólt a jakobinok kormányáról. Szükségtelen mondanunk, hogy a guillotinere küldötték. Barère a szószekekről kinyilvánítá, hogy a merényletek oka világos. Pitt és guineái tették az egészet. Az angol kormány egy nagy gyilkolási rendszert szervezett, fölfegyverzé Corday Charlotte-ot és hasonló módon megtámadá a szabadság két kitünő francia bajnokát.

Alig kell mondanunk, hogy e gyanúsítás nemcsak alaptalan volt, hanem az igazság legcsekélyebb látszatával sem dicsekedett. Sőt egyenes absurdum; mert a gyilkosok, kikről Barère szólt, a biztos halálba rohantak és így nem lehettek bérenczek. Anglia egész vagyonával sem bírna fölbérelni egy ép eszű embert Corday Charlotte tetteire. De ha Cordayt merőben rajongónak

tekintjük, magatartásán meg nem ütközünk. Még ama francia írók is, kik elég gyermekesen elhiszik, hogy az angol kormány egy pokolgépet tervezett és megfojtá Pál czárt, teljesen fölmentik Pittet a vád alól, hogy Marat halálában és a Robespierre elleni merényletben része van. De ily haszontalan rágalomra épített Barère egy javaslatot, melynek hallatára az egész keresztység elborzadt. Indítványozá, hogy egy angol vagy hannoveri katona se kapjon kegyelmet.* Carnagnoleja méltó volt azon indítványra, melyen végződött. «A nemzeti konvent nem tűrheti, hogy egy angol megkíméltesék, hogy György rabszolgái, hogy York emberi gépei számára a nagylelkűség szava meg legyen hadseregeink szótárában. Írtó háborút minden angol katona

* Carnot Hippolyt úr minden erejéből mentetgeti ez indítványt. Angolország ellen szórt szidalmi merőben nevetségesek. Angolország akár nálánál, akár hősénél is különb ellenekkel szokott megküzdeni. Egy szégyenletes botlását azonban meg kell említenünk. Carnot Hippolyt úr azt állítja, hogy a Barèreéhoz hasonló indítványt tett Fitzwilliam lord az angol parlamentben. Nem áll. Mondja el nekünk Carnot Hippolyt úr ez indítvány keltét és pontjait! Mi nem vádoljuk szándékos ferdítéssel, de bízvást vádolhatjuk határtalan tudatlansággal és vakmerőséggel. Olvasóinkat mulattatni fogja, ha megtudják, hogy mily tekintély alapján merészelte közzé tenni e mesét. Nem a főrendiek naplóját, nem a parlamenti vitákat idézi, hanem a végrehajtó directoriumnak az ötszázak tanácsához küldött dagályos jelentését, melynek egész értelmét még teljesen félre is érté.

ellen! Ha a múlt évben Dunkerquenél nem kaptak volna kegyelmet, midőn térdeiken kérétek, ha csapataink egészen kiirtják őket és nem tűrik vala, hogy jelenlétök által nyugtalanítsák erődeinket, az angol kormány ez évben újra meg nem támadta volna határainkat. Csak a halottak nem térnek vissza soha. Ugyan miféle szellemi járvány vezetett be hadseregeinkbe hamis fogalmakat az emberszeretetről? Hogy az angolokkal türelmesen kell bánni, az a Brissotinek philantrópikus tana és Dumouriz hazafias gyakorlata volt. De az az emberszeretet, ha kiirtjuk elleneinket. Így érez az igazi francia; mert tudja, hogy nemzete forradalmi, mint a természet, hatalmas, mint a szabadság, tüzes, mint a salétrom, melyet az imént kiragadott a föld beleiből. Harczosai a szabadságnak, ha a győzelem egy angolt irgalmatokra bíz, döfjétek le! Egy se térjen vissza Nagy-Britannia rabszolga földjére; egy se fertőztesse Franciaország szabad talaját.»

A teljesen leigázott és elnémított konvent vita nélkül megnyugodott Barère indítványában. És most végre a jakobin klub kapui megnyitak a tanítvány előtt, ki felülmúlta mestereit. Egyhangúlag tagnak választották és csakhamar elnökké lett.

Egyideig remélte, hogy javaslatát végrehajtják. A harctérről érkezett tudósítás szerint néhány francia és angol csapat összeütközött; a

köztársaságiak győztek, de foglyokat nem ejtettek, a mi minden háborúban megesik. Barère azonban az ütközet kegyetlenségét kedvencz javaslatának tulajdonítá és a konventet egy másik Carmagnolelal mulattatá.

«A köztársaságiak, így szólt, láttak a távolban egy vörös egyenruhájú hadosztályt. Szuronyal megrohanták a vörös kabátosokat. A köztársaságiak csapásaitól egy sem menekült. Megölték minden vörös kabátost. Semmi kegyelmet, semmi elnézést nem nyertek a gazemberek. Egy angol sem él többé, kit a köztársaságiak utólértek. Találják ki önök, hogy hány foglyunk van? Egyetlen fogoly e nagy nap eredménye.»

És most e gonosz ember vérszomja telhetetlen lön. Mennél többet ivott, annál jobban szomjazott. Az angolokon kezdé, de csakhamar új vérontásokat javasolt. «A szövettek zarnokok mind ama csapatjait — így szólt — melyek Condé, Valenciennes, Le Quesnoy és Landrecieban táboroznak, kardélre kell hányni, ha huszonnégy óra alatt föltétlenül meg nem adják magokat. Természetes, hogy az angoloktól még a megadást se fogadjuk el. Az angolokkal nincs más alkunk, mint a halál. A mi a többieket illeti, föltétlenül megadás huszonnégy óra alatt, vagy halál: ezek a mi föltételeink. Ha a rabszolgák ellenállnak, hadd érezzék a kard élet.» És ekkor tréfás kedve jött. «Ez áron a köztársaság hajlandó őket megtanítani a háború mesterségére.» E tréfára

néhány a szónokra méltó hallgató felkaczagott. Ezután ismét komoly lett. «Hadd vesszen az ellenség — kiáltá; mindig ezt mondtam én e szószerűről. Csak a halott nem tér vissza soha. Sírjaikban össze nem esküdnek ellenünk a királyok. A megsemmisített hadseregek nem fognak ellenünk kelni. Írtó háborút viseljünk ellenök! Miféle kegyelemmel tartozunk eme rabszolgáknak, kiket a császár bottal kerget a háborúba, kiket a porosz király kardlappal ver a mészárszékig, kiket York herceg rhummal és pálinkával leitat?» A rhumra és a pálinkára a hegypárt és a karzatok újra felkaczagtak.

Ha Barère tervét valósítja, roppant csapás éri az emberiséget. A kormányok bármennyire idegenkednek a kegyetlenségtől, hogy elégtételt nyújtsanak alattvalóiknak, nem adhattak volna kegyelmet az ellenségnek, mely maga sem adott. A megtorlás ilyenkor nem pusztán igazolt eljárás, hanem szent kötelesség. Howe és Nelson kényszerültek volna minden elfogott francia matrózt a tengerbe vésztetni.

E rendszertől Angliának különösen félni nem volt oka. Ellenkezőleg Barère új hadi törvénye jobban ártott volna honfiainak, mint a mieinknek, mert úgy hisszük, hogy az egész háború folyamában a francia foglyok Angliában mindig többen voltak, mint az angol foglyok

Franciaországban és azt tartjuk, hogy így is lesz mindig, a míg Angolország el nem veszti tengeri főuralmát. Ha a konvent gyilkos határozata 1794-től 1815-ig érvényes, meg vagyunk győződve, hogy minden angolra, kit egy francia megölt, esett volna legalább három francia, kit az angolok hánynak kardélre. Tehát nem mint angolok, hanem mint a nagy emberi társadalom tagjai beszélünk megbotránnyozással és rémülettel a Barère által szándékba vett újításról. Maga a vérontás csak csekély baj lett volna. Egyetlen ember halála, kit a törvényhozás rendeleténél fogva védtelenül lemészárolnak, több bajt szül, mint egy Albueránál tizszer nagyobb területen dühöngő vérontás. Ha ez megeshetik, a törvények kötelékei felbomlanak, a nemzetek gyűlölsége oly dühbe tör, melyet szerencsére alig tudunk elképzelni, a szívélyes béke lehetetlenné válik. Az európai nemzetek erkölcsi jelleme gyorsan és mélyen megromlott volna; mert minden országban nagy ama férfiak tekintélye, kiknek hivatása éltöket koczkáztatni a közjólét védelmében és őket tekintik a leghivatottabb bíráknak a becsület és a férfias ildom kérdéseiben. Ha a katonai osztályra bizott erkölcsi mérték emelkedik vagy süllyed, vele száll vagy esik a közerkölcs mértéke is. Szerencse tehát, hogy évek hosszú során tisztelet a gyöngék és irgalom a legyőzöttek iránt a kitünő katona ép oly lényeges keltekeinek tartattak, mint a személyes bátorság.

De meddig maradna ez így, ha a foglyok kivégzése a harczos napi munkája közé tartoznék? Vajon ily rendszer alatt viselnének-e fegyvert önszántukból szende és nemes kedélyek? S vajon a kik kényszerülnének fegyvert viselni, maradnának-e sokáig szendék és nemesek? S ha a barbárság a védtelenekkel szemben a katonai hivatás kelléke volna, vajon e mótely meg nem fertőzteté-e minden bizonynyal a polgári és családi életet, az erős és gyöngé, a férj és nő, a vállalkozó és a munkás, a hitelező és az adós viszonyát?

De Istennek hála, Barère javaslata holt betű maradt. Mert végrehajtása oly férfiaktól függött, kik nagyban elütöttek a közbiztossági bizottság francia területen élő rabszolgáitól, kik nem fecsegték a jakobin klubbokban, kik nem rohantak Fouquier Tinvillehez, hogy pártütéssel vádolják a nőket, kiket elcsábítani nem birtak és a bankárokat, kiktől pénzt ki nem csikarhattak. A harczosok, kik Hoche alatt megvédték a dunkerquei sánczokat és Kléber alatt megerősíték a monceauxi erdőt, visszaborzadtak ama munkától, mely a hóhérénál is gyalázatosabb. «A konvent, szól egy tiszt, elrendelte, hogy az angol foglyok lelövessenek.» «Mi nem fogunk rájuk löni,» felelt egy vitéz őrmester. «Küldjétek őket a konventhez. Ha a képviselők gyönyörködnek foglyok ölésében, öljék le magok, egyék is meg, hisz úgy is vademberek.» Így érzett az egész hadsereg. Bona-

parte, ki alaposan értett a háborúhoz, ki Jaffánál és másutt is eléggé megmutatá, hogy a hadviselés törvényeit hajlandó a legszélső szigorig feszíteni, kinek gyűléte az angolok iránt a hóbortig fajult, mindig undorral szólt Barère javaslatáról és dicsekedett, hogy hadserege nem akart engedelmeskedni a konventnek.

Ily engedetlenséget a polgárság bármely más osztálya részéről nyomban tömeges mézár-lással büntettek volna, de a közbiztossági bizottság jól tudta, hogy az a fegyelem, mely a mezők és városok harcra nem edzett lakóit féken tartja, a táborban eltévesztené hatását. Huszanként kitzítani embereket egy csolnaktól, s midőn görcsösen beléfogóznak, ujjukat elválni, bizonyára igen kellemes időtöltése egy jól kiművelt jakobinnak, kivált ha a szerencsétlenek, mint Nantesban megesett, öreg gyóntatók, fiatal leányok és viselős asszonyok. De e mulatság kissé veszélyessé vált volna, ha megkisértik marczone gránátosokon, kiknek arczát Hond-schoote sebei szántják és Fleurus füstje barnítja.

Barère azonban némileg vigasztalódott. Ha nem is sikerült legyilkolnia az angolokat és hannoveriakat, tökéletes kárpótlást lelt egy új és nagy mérvű mézár-lásban, melyet saját honfiain és honleányain elkövetett. Ha a közbiztossági bizottság tagjainak mentsége alapos, ha csakugyan azért kormányoztak volna a legnagyobb szigorral, mert a köztársaság a legnagyobb

halasztanunk.» Az ellenzék megfélemlert; a határozatot elfogadták; a következő hat héten az eddiginél rémitőbb volt a pusztulás.

De tovább a bajt nem lehetett túrni. A félénk többségbe, mely egy ideig a girondiakat támogatá és bukásuk után hallgatagon lajstromozá a közbiztossági bizottság határozatait, most bátorságot lehel a kétségbeesés. Akadtak merész és erélyes vezérek, mint Fouché és Tallien, kik sokáig kitűnván a hegypárt vezérei közt, most veszélyben látták a magok és azoknak életét, kiket önmagoknál is jobban szerettek. Nem is lehetett tovább titkolni, hogy a zsarnok bizottság ketté szakadt. Az egyik részen Robespierre, St. Juste és Couthon, a másikon Collot és Billaud valának. Barère az utóbbiak felé hajlott, de csak hajlott. Mint rendszeren tenni szokta, ha nagy válság közelített, felváltva tömjénezé és felváltva szidalmazá mind a két pártot és készen állott bármelyik diadalát zengeni, vagy bármelyiknek halál-ítéletét aláírni. Carmagnoleja minden eshetőségre bevált. A szabadság fája, az árulók vére, Brutus töre, a hitszegő Albion guineái egyaránt illettek Billaud vagy Robespierre védelmére.

Először kerülő úton támadták meg Robespierre-t. Robespierre pártfogolt egy Théot Katalin nevű öreg asszonyt, ki félig eszelős, félig csaló volt és különös módon befolyásolta szellemét, mert Robespierre természete hajlott a babonára és megtagadván hitét, melyben fölnevelték, utána

látott, hogy más valamit higyen. Barère Katalin ellen készített egy jelentést, mely több tréfás ötlet után igen természetesen azon indítványon végződött, hogy ő és néhány más mindkét nem-beli teremtés a forradalmi törvényszék elé vagy más szóval a halálra küldessenek. E jelentést azonban maga nem merte felolvasni a konventben. Egy másik nem oly félénk tag vállalta el a kegyetlen bohóczmunka apaságát; és a valódi szerző biztos helyről gyönyörködött Robespierre félelmében és bosszúságában.

Barère most úgy hitte, hogy az egyik résznek eleget kedvezett s hogy ideje a másik részszel is kibékülni. Thermidor hetedikén a konventben magasztaló dicsbeszédet mondott Robespierreről. «Éme népképviselőnek, így szólt, hazafiúi hírnevét öt évi munka és a rendületlen ragaszkodás a szabadság és függetlenség elveihez szerezték.» Thermidor nyolczadikán kiviláglott, hogy döntő küzdelem közeledik. Robespierre mérte az első csapást.

A szószékre lépve hosszasan sértegeté ellenfeleit. Javasolták, hogy beszéde kinyomassék és Barère a kinyomatás mellett felszólalt. De csakhamar kitünt, hogy a konvent más részre hajlik és Barère mentegeté előbbi beszédét kérven társait, hogy hagyják abba versengésöket, melyben csak Pitt és York gyönyörködnek. A következő napon, Thermidor örökké emlékezetes kilenczedikén, kitört a vihar. Tallien bátran

koczkára téve életét vezette a támadást. Billaud követte és ekkor mind az a végtelen gyűlölet, melyet a rémület sokáig visszafojta, kirontott és elsöpört maga előtt minden korlátot. Midőn végtére Robespierre hangja, melyet az elnök harangja és a «le a zsarnokkal» kiáltások elnyomtak, rekedt fuldoklásban elhalt, Barère fölkelt. Félénk és kételkedő phrasisokon kezdé, minden kimondott szavának hatását megvigyázta és midőn a gyűlés határozottan kimutatá érzését, Robespierre ellen nyilatkozott. De míg az utczai tömeg és legkivált Páris ágyúi nem keltek a konvent védelmére, Barère mindig ingadozott. Hanem akkor felugrott a szószékre, leharsogott egy Carmagnolet Pisistratus és Catilináról és végül indítványozá, hogy Robespierre és czinkosai per nélkül lefejeztessenek. Az indítványt elfogadták. A következő reggel a közbiztossági bizottság legyőzött tagjai főbb párthíveikkel együtt halállal lakoltak. Épen ekkor mult egy éve, hogy Barère gyilkos pályáját azon kezdé, hogy régi szövetségesei, a girondiak kivégzését indítványozá. Alig hiszszük, hogy más emberi lény több gonoszságot bírt volna szorítani háromszáz hatvanöt napnyi időközbe.

Thermidor kilenczedike Európa történelmében nagy korszakot jelöl. Igaz, hogy a közbiztossági bizottság három győztes tagja semmivel sem volt jobb, mint a három bukott tag. Sőt úgy hiszszük, hogy a hat államférfi közül Robespierre

és St. Justé voltak a legkevésbé rosszak, mert kegyetlenségüket a csekély értelmiséggel és heves indulattal szövetkezett őszinte vakbuzgóság szülte. A hat közül a legrosszabb kétségtelen Barère vala, ki semmikép sem hitt ama rendszerben, melyet üldözés által támogatott, ki míg embertársait a halálra küldé, mivel harmadízbeli rokonai voltak valamely királypártinak, maga nem vallá azt a meggyőződést, hogy a köztársaság jobb a monarchiánál; ki míg lesújtá régi barátait a foederalismus miatt, maga nagyobb foederalista volt, mint közülök bárki; ki gyilkossá lett, mert életét félté, és gyilkosnak maradt, mert kedve telt benne. A tömeg mindig hajlandó megszemélyesíteni mindent. Néhány egyéniséget kiválaszt, még pedig gyakran igen értelmetlenül választ, a közszellem bármely nagy mozgalmának, vagy az emberi ügyek bármely nagy forradalmának képviselőjéül és ez egyénben összpontosítja összes szeretetét és összes gyűlöletét, összes bámulatát és összes megvetését, melyet jogosan egy egész pártra, egy egész felekezetre, egy egész nemzetre, egy egész nemzedékre kellene felosztania. Talán egy ember sem sínylé meg annyira a tömeg e hajlamát, mint Robespierre. Nem pusztán annak nézték, a minek kellett volna, egy írigy és rosszakaró rajongónak, hanem a megtestesített rémuralomnak, a megszemélyesített jakobinismusnak. Pedig a rémület rendszerét nem ő feszíté a legszélsőbb korlátokig. A párisi forradalmi tör-

vényszék történelmének legrettentőbb napjai azok voltak, melyek közvetlenül megelőzik Thermidor kilenczedikét. Már pedig ekkor Robespierre többé nem vett részt a souverain bizottság üléseiben és Billaud, Collot és Barère vezették tényleg az ügyeket.

E három zsarnoknak sohasem ötlött eszébe, hogy midőn Robespierre-t megbuktatják, megdöntik a rémület rendszerét is, melyhez ők jobban ragaszkodtak, mint Robespierre. Ők ezután még könyörtelenebbül akartak mézszárolni, mint azelőtt. De teljesen félreérték ama nagy válság jelentőségét, mely végre elérkezett. A bizottság igája örökre széttört. A konvent visszanyerte szabadságát, megfeszíté erejét, legyőzte és megbüntette elleneit. A nagy visszahatás beállott. Huszonnégy órával Robespierre halála után kitörő tapsvihár közben fogadták el az indítványt, hogy a forradalmi törvényszék ülései felfüggesztessenek. Billaud ép ekkor nem volt jelen. Nemsokára belépett a terembe, méltatlankodva értesült a történekről és indítványozá, hogy a határozat visszavonassék. «Nem, nem!» kiáltozának hangosan ama padokból, melyek imént némán engedelmeskedtek parancsainak. Barère is eljött e napon és könyörgött a konventnek, hogy meg ne gyöngítse a rémület rendszerét. «Mindenek felett, kiáltott, óvakodjunk ama végzetes mérséklettől, mely békéről és irgalomról szól. Hadd tudják meg az arisztokraták, hogy itt csak zord,

bosszúvágyó ellenekre és kérlelhetetlen bírakra találunk.» De a Carmagnoleok ideje eljárt; a félelem kötelékei meglazultak és a nemzet gyűlölete a jakobin uralom iránt fékezhetetlen erőszakkal kitört. A közvélemény nem támadta meg erősebben a régi monarchiát és aristokrátiát a Bastille megrohanása idején, mint most a hegypárt zsarnokságát. Minden börtönből özönlöttek a foglyok százanként, a hogy hajdan besereglettek. A határozatot, mely megrendelék, hogy a katonák meg ne kegyelmezzenek az angoloknak, egyhangúlag és zajos helyeslés közt megsemmisíték, és valóban, mivel végre nem hajtották, mivel visszavonták, jogosan nem tekinthetjük szennyfoltnak a francia nemzet hírnevén. A jakobin klub makacskodott. Ellenszegülés nélkül hódolatra kényszeríték. A még élő girondi képviselőket, kik elleneik bosszúja elől barlangokba és padlásokra rejtöztek, konventbeli helyeikre bocsáták. Minden nap fényes elégtelt nyujtott valami jogtalanságért, Páris minden utcáján valamely új változás jelei mutatkoztak. A színházban Marat szobrát ledöntötték állványáról és darabokra zúzták a közönség tapsa közben. Csontvázát kihányták a Pantheonból. A halálát ábrázoló híres festményt, mely a konvent termében függött, kivetették. Ama vad feliratok, melyek a város falait elboríták, eltűntek; a halál és a rémület helyén, az új kormányzók jelszava, az emberszeretet volt mindenütt látható.

Ugyanekkor Franciaország vidám szelleme, melyet a zsarnokok az imént elnyomtak s a melyet a nagy megváltás öröme felvillanyozott, ezer alakot öltve szilajkodott. A művészet, az ízlés, a fényűzés újjá születtek. A női szépség visszanyerte birodalmát, melynek hatalmát nevelték emlékei mind ama gyöngéd, mind ama fennkölt erényeknek, melyeket finomúl nevelt és könnyelmű hirű nők a rossz napok idején kimutattak. Előkelő modorok, lovagias érzések keltek a szerelem nyomán. A nyári nap hajnalpírja éjszakon a téli éj után, a vizek nagy felszabadulása, az állati és növényi élet ébredése, a lég gyors enyhülése, a virágok hirtelen bimbózása, egész vadonok zöld virányokká varázslása: csak halvány képei a Thermidor kilenczediki forradalomnak, mely minden forradalom közt a legszerencsésebb és a legderültebb.

A szende és nemes érzések ez általános újjáébredése közepett a közönség egy része ellen maga az irgalom is bosszúért kiáltott. A néhai kormány vezéreit és rabszolgáit soha sem nevezték máskép, mint véres embereknek, vérivóknak, kanibáloknak. Franciaország némely részében, hol a hegypárt teremtményei különös barbarismussal garázdálkodtak, a lakosság maga hajtá végre a törvényt és kimérte az igazságot a jakobin mérték szerint, de Párisban a rend és ildom korlátai közt büntettek és csekély volt a büntetés a bűnök

tömegéhez képest s enyhe a bűnök nagyságához mérve. Thermidor kilenczedike után nem sokkal az emberiség leghitványabbjai közül ketten, Fouquier Tinville, kit Barère helyezett a forradalmi törvényszék élére és Lebon, kit Barère védelmezett a konventben, elfogattak. Egy harmadik gonosztevő, Carrier, a nantesi zsarnok, csakhamar sorsukra jutott. Ez emberek pereit oly iszonyúságokat hoztak napfényre, melyek felülmúlnak mindent, a mit Svetonius és Lampridius elbeszéltek a legrosszabb Caesarokról. De megbüntetvén az alárendelt ügynököket, kik bármily gonoszak voltak, csak ama kormány szellemében cselekedtek, melyet szolgáltak, nem volt szabad kegyelmet adni a gaz kormány fejeinek. Egy kiáltás hallatszott a konventen belül és kívül, mely igazságot követelt Collot, Billaud és Barère ellen.

Collot és Billaud bár nagy bűnösök, elszánt jellemű férfiaknak látszanak. Meg nem hódoltak, hanem ellenszegültek az emberiség gyűlöletének először vadúl küzdve, majd mogorván, sötétén daczolva. Barère azonban, mihelyt át kezdé látni a thermidori forradalom valódi természetét, megkísérté elhagyni a hegypártot és mérsékelt pártbeli régi barátai közé igyekezett jutni. Mindenütt kijelenté, hogy ő sohasem kedvelte a szigorú rendszabályokat, hogy ő mindig kárhóztató és megsírató, hogy mikép bántak a Brissotin képviselőkkel. Most könyörületet hirdetett azon szószékről, melyről az imént végromlást

hangoztatott. «Elérkezett az idő, így szólt, melyben irgalmunkat veszély nélkül kielégíthetjük. Már most helyesen cselekszünk, ha az ideiglenes elfogatást a politikai vétségek illő büntetésének nézzük.» Csak egy hete múlt, hogy ugyane helyről lármázott a mérséklet ellen, mely az irgalomról csak beszélni is merészel; csak egy hete múlt, hogy megszűnt küldözgetni férfiakat és nőket hetenként háromszázas csoportokban a párisi guillotinere. Most ki akart békülni a mérsékelt párttal a rémuralom hívei rovására, épen mint egy évvel azelőtt kibékült a rémuralom híveivel a mérsékelt párt rovására. De csalódott. Nem tudott visszavonulni. Arczát, hangját, bombastjait, tréfáit gyűlölte a konvent. Midőn beszélt, zúgás szakítá félbe. Naponként keserű megjegyzések sújtották gyávaságát és hitszegését. Egy alkalommal Carnot bejelentett egy győzelmet és annyira megfeledkezett hivatásának méltóságáról, hogy ama szónoki stýlben lelte kedvét, melylyel hasonló alkalmakkor Barère büszkélkedett. De félbeszakíták kiáltozván: «Többé nem kellenek Carmagnoleok, többé nem kellenek Barère szójátékai!»

Végre öt hónappal a thermidori forradalom után a konvent elhatározta, hogy egy huszonegyes bizottság vizsgálja meg Collot, Billaud és Barère magatartását. Néhány hét alatt a jelentés elkészült. E jelentésből tudjuk, hogy fölfedeztek egy iratot, melyet Barère aláírt s a mely javasolá,

hogy a rémület rendszere a tökély legmagasabb csúcsára emeltessék. E szerint Franciaországot fel kellett volna osztani kerületekre, vándorló forradalmi törvényszékeknek, melyek megbízható jakobinokból alakultak, kellett volna utazni megyéről megyére; kíséretökben utazott volna a guillotine is.

Barère azon állítással védte magát, hogy a konventben elmondott egyetlen beszédét vagy indítványát sem lehet bűnéül betudni, ha meg nem akarják sérteni a szólásszabadság elvét. Kérdezték tőle, hogy mikép adhatja magát ily védelemre, miután annyi képviselőt lefejeztetett a konventben kifejezett nézetei alapján. Neki, így szólt, nincs semmi mondani valója, csak azt sajnálja, hogy a józan elvet valaha megsértették. A thermidori forradalom érdemének nagy részét maga számára akarta bitrolni.

Azonban ama férfiak, kik e forradalomért éltöket kockáztatták s kik jól tudták, hogy ha elbuknak, Barère nagyon valószínűen per nélküli lefejeztetésüket indítványozza és jelentésében kihirdette volna bűnüket és büntetésöket egész Franciaországnak, sehogysem akartak megnyugodni szándékában.

Eszébe juttaták, hogy csak negyvennyolcz órával a döntő küzdelem előtt pazarúl szórt hízelgéseket Robespierre-re. E szemrehányásra önmagához illően felelt. «Szükségből színletem,

így szól. Hízolgenem kellett Robespierre hiúságának, hogy a magasztalások által a támadásra serkentsem. Ez bírt arra, hogy elhalmozzam dicsőítésekkel, melyeket önök panaszolnak. Ki ócsárolta valaha Brutust, hogy Tarquinius előtt színelte?»

A bevádolt triumvirek csak egy módon menekülhettek. Ez idő tájt a fővárosi munkás osztály súlyos szükségét látott. E baleset miatt a jakobinok a thermidori visszahatást okolák és azt, hogy az arisztokratákkal már enyhén bánnak s hogy a néhai kormány vezéreit üldözik. A legvisszásabb dolgot is elhisz a nép, mely még nem reggelizett és nem tudja, hogyan fog ebédelni. A Faubourg St. Antoine csöcseléke fellázadt, fenyegeté a képviselőket és zajosan követelé az üldözött hazafiak kiszabadítását. De a konvent elváltozott azóta, hogy hasonló eszközöket nagyon is sikeresen használtak a girondiak ellen. Szelleme fölébredt. Már érezteté erejét. Katonai erővel rendelkezett. A zavargást elnyomta és elrendelte, hogy nyomban még az estén Collot, Billaud és Barère távoli börtönbe vitessenek.

A következő napon a konvent rendeletét végrehajtják. Barère leírta útját és ez emlékiratának legérdekesebb és legmegbízhatóbb része. Még a legelvetemültebb tanúnak is hisz a törvényszék, ha önmaga ellen vall és még Barèrenak is hihetünk, ha elbeszéli, hogy mennyire gyűlölték és megvetették.

A St. Honoré utcán végig fegyveresek környezték kocsiját. A tömeg csakhamar oda gyűlt és minden pillanatban növekedett. A St. Roch temploma előtti magas lépcsőzetet az izgatott nézők sora ellepte. Nagy nehezen törhetett utat a kocsi a tömeg közt, mely ujjongva és szitkozódva felmászott a kocsira és fel akarta törni ajtait. Barère életét félté és kérelmére egy hivatalos helyiségbe vezették, hol menedéket remélt találni, míg a tömeg széteszik. Ugyanekkor a konventben újra megvitatták ügyét. Indítványozák, hogy úgy bánjanak vele, mint ő bánt jobb férfakkal, hogy helyezték a törvény korlátain kívül és per nélkül adják át a hóhérnak. De az emberszeretet, mely Thermidor kilenczedike óta általános jelszava volt a nyilvános tanácskozásoknak, más útra téríté a képviselőket.

Beállott az éj; és az utcák lassanként csön-desültek. Az óra éjfélét ütött és Barère erős őrizet alatt újra elindult. A folyón keresztül oda vezették, hol az orleansi országút elágazik a déli boulevard-tól. Itt két úti kocsi állott. Az egyikben Billaud ült két tiszt kíséretében, a másikban még kettővel több tiszt várta Barère-t. Collot már elutazott.

Orleansban, mely a jakobin zsarnokság alatt kegyetlenül szenvedett, a három képviselőt körbe fogta a tömeg és ízekre akarta tépni. A szomszédságbeli összes nemzetőrség odasereglett, és ez erő sehogy sem volt fölösleges, mert a nép a bloisi országúton sokáig üldözé a kocsikat.

Amboiseban a foglyok megtudták, hogy Toursban várva várják őket. A pompás hidon tolongott a sokaság, mely megesküdött, hogy ama férfiak, kiknek parancsára a Loire szinig megtelt hullákkal, elegendő személyes tapasztalatot fognak szerezni egy noyade mibenlétéről. E hir folytán az őrizet tisztjei úgy intézkedtek, hogy a kocsik reggeli két órákor értek Toursba és egyenesen a postára hajtottak. Nyomban lovakat váltottak és az utasok ismét vágatva elrohantak. Épen jókor, mert a várost fellármázták; a felgyújtott világok ide-oda lobogtak és a bosszújában megcsalátkozott nagy sokaság jajkiáltása vegyült az induló kerekek zajába.

Poit'ersben szintén alig menekültek. Midőn a foglyok elhagyták a postát, az egész lakosság dühösen tódult le a meredek lejtőn, melyre a város épült. Közel értek Niortehoz, de bemenni nem merészeltek. A lakosok fenyegetőzve kirontottak és hevesen kiáltoztak a postakocsisra, hogy megálljon, de a kocsis a lovak közé vágott és csakhamar elhagyta a várost. Ennyi veszély után a vér emberei épségben eljutottak Rochellebe.

Rendeltetésük helye Oléron volt, egy kietlen sziget, melyet a biscayai öböl dühöngő hullámai csapkodnak. A foglyokat a várba zárták. Mind-egyiknek külön szoba jutott, melynek ajtaját fegyveresek őrizték; ételül egy katona jutalékát kapta mindegyik. Sem a sziget őrségével, sem a lakossággal közlekedniök nem volt szabad és

megérkezésük után nem sokkal eltiltották, hogy a sánczokon sétáljanak. Szórakozást csak a vár piacznán lelhettek, hol a csapatokat betaníták.

Nem rég időztek e helyen, midőn Párisból hire terjedt, hogy a jakobinok utóljára megkísérték elragadni a főhatalmat, hogy a konvent termébe egy dühös tömeg berontott, hogy egy képviselőt megöltek és fejét a lándzsára tűzték, hogy az elnök élete egy időre nagy veszélyben forgott és hogy a törvényhozás néhány tagja nem átalott a zavargókkal egyesülni. De rögtön csapatok érkeztek, hogy a vérontásnak elejét vegyék. A lázadók futásnak eredtek; a zajongó városrészek lakóit lefegyverzék; a bűnös képviselők méltán lakoltak árulásuk díjában és a hegypárt hatalma örökre megtört. Ez események fokozák a rémület rendszere és e rendszer vezérei iránt az ellenszenvet. A konvent egy tagja indítványozá, hogy az oléroni három fogoly kivégeztessék; egy másik javaslá, hogy hozzák őket vissza Párisba és állítsák a hadi törvényszék elé. E javaslatokat el nem fogadták, mégis engedtek valamit ama pártnak, mely szigort követelt. Egy hajó, melyet sebtében fölszereltek Rochefort mellett, Oléronba ért és megparancsolák Collot és Billaudnak, hogy nyomban a fedezetre menjenek. Guianába vitettek, hol Collot-t nem sokára megölte a pálinka. Billaud tovább élt, utálván embertársait, kik őt is utálták; magános óriában pedig azzal mulatott, hogy beszédre

tanított papagájokat. Hogy miért különböztették meg Barèret bűnrészeseitől, tudtunkkal sem ő, sem más író ki nem fejtette. Úgy látszik, hogy a különbséget nem előnyére tették, mert nemsokára rendelet érkezett Párisból, hogy bűnei miatt bepereltessék a felső charente-i megye bűnvádi törvényszékénél. Visszahozták a szárazföldre és néhány óra elcsukták Saintesben egy régi zárdában, melyet nem rég változtattak börtönre.

Míg itt tartózkodott, a thermidori nagy válság után beállott visszahatás ideiglenes akadályba ütközött. A Bourbon-ház barátai, kik elbizakodtak, mivel Robespierre bukása után elnézően bántak velök, csak kevésbé titkolák érzéseiket és véleményöket, sőt fegyveresen feltámadtak a konvent ellen és sok vér ömlött Páris utczáin, míg lecsillapultak. Az állami hatóságok most figyelmöket leginkább a királypártiakra fordíták és némileg meglazíták a szigort, melyet nem rég a jakobinok ellen mutattak. A konvent ugyan újra elhatározta, hogy Barère Guianába küldessék. De e határozatot végre nem hajták. A fogoly talán néhány befolyásos egyén segítségével Saintesből elmenekült és Bordeauxba szökött, hol néhány évig rejtőzve élt. Úgy látszik, hogy meg egyezett a kormánynyal abban, hogy míg rejtekében marad, meg nem fogják találni, de ha nyilvánosan mutatkozik, magára vessen a következők miatt.

Míg az 1795-iki alkotmány a végrehajtó

directorium, az öregek tanácsa és az ötázak tanácsa által működött, Barère a törvényes ítélet terhe alól meg nem szabadult. Még akkor is, midőn a hegypárt politikája felülkerekedni látszott, hiába sürgeté, hogy a konvent ítélete visszavonassék. Még királygyilkos társai, még a vendémiaire-i mézszárlások és a fructidori elfogatások vezetői is szégyenkeztek miatta.

Menekülése után tizenhét hónapra neve újra a világ elé került. Saját kerületében még el nem veszté korábbi népszerűségét. E kerületben ugyan meg nem jelent a monarchia bukása óta. Gascogne hegylakói messze laktak a székvárostól és csak tökéletlenül értesültek arról, hogy ott mi történik. Tudták, hogy földijök nagy szerepet játszott, és hogy némely esetekben előmozdítá helyi érdekeket, pártolták balsorsában és gyalázatában oly állhatatossággal, mely merő ellentéte az ő elvetemült ingatag-ágának. Egész Franciaország megütközött, midőn megtudta, hogy a felsőpyrenaei megye az elítélt zsarnokot választá az ötázak tanácsának tagjául. A tanács, mely mint a mi alsó házunk, maga bíraskodott tagjainak választása ügyében, visszautasítá megválasztását. Midőn a névsorról nevét olvasák, megbotránykozva fölúgtak a képviselők. «Kicsoda ülne — kiáltott egyik tag — önök közül egy ily szörnyeteg mellett?» «Én nem, én nem» felelt egy csoport hang. Egy képviselő kijelenté, hogy lemond, ha e csarnokot egy ily semmirekello

jelenléte beszennyezne. A választást megsemmisíték azon indokolással, hogy a megválasztott egyén egy megszökött fegyencz és több megrovás sujtotta ama lanyha bánásmódot, melynél fogva még mindig szabadon jár.

Ki akarván békülni a directoriummal, írt egy testes pasquilet Angolországról, melynek czíme: «A tengeri szabadság». Úgy látszik, hogy bizton hitt művének nagy sikerében. Háromezer példányt nyomtatott, és hogy fedezze a kiadás költségét, eladta egyik jószágát ezer frankért. A könyv megjelent; de senki meg nem vette s e miatt Barère a gyalázatos Pittet vádolá, ki fölbérelte a directoriumot, hogy ráparancsoljon a szemleírókra, nehogy megemlítsék a hitszegő Albion tengeri hatalmának e rémítő megtámadását.

Barère körülbelül három évig lakott Bordeauxban, midőn neszét vette, hogy a város csőcseléke Thermidor kilencedikén meg akarja tisztelni látogatásával és talán igazságot akar neki szolgáltatni a lényegben, csak — mint ő mondá Lebon barátját védve — kissé durva módon. Kénytelen volt hajóácsnak öltözni. E viáeletlen, egy nyaláb forgácsal hóna alatt, elmenekült a város körüli szőlőhegyekbe, néhány napig egy paraszt kunyhóban leskelődött és midőn a rettegett évforduló elmúlt, visszalopózott a városba. Néhány hóval később újra veszélyben forgott. Most úgy hitte, hogy csak Páris

szomszédságában élhet biztosan. Elhagyta Bordeauxt és senkitől fel nem ismerve átvándorolt ama városokon, melyekben négy évvel azelőtt éltét veszély fenyegeté; a fővárosba a reggeli szürkületben ért, midőn még csak a boltzárokat nyitó inasok voltak az utcán és épségben érkezett a kedves St. Ouenba, egy szajnamelléki faluba. Itt élt visszavonultan néhány hóig. Ez idő tájt Bonaparte visszatért Egyiptomból, az elégtelen pártok coalitiójának élére állott, terveit az öregek tanácsának tekintélyével fedte és Franciaország független fejedelme lett, az első consul neve alatt.

Barère biztosít bennünket, hogy ez események láttára majd megszakadt a szíve, hogy nem tudta elszenvedni, hogy Franciaország ismét uraljon valakit; s hogy ha a képviselők méltók lettek volna tisztos nevékre, elfogják vala a fennhéjázó tábornokot, ki őket meggyalázta. Ez érzések azonban meg nem gátolák, hogy az új kormány pártfogását ne esdje, s hogy az első consulkak a tengeri szabadság című essay egy szép példányát el ne küldje.

Bonaparte politikája az volt, hogy az egész multra a feledés fátyolát borítsa. Félig a forradalomhoz, félig a visszahatáshoz tartozott. A porból emelkedett a trónig így és mind a jakobinokkal, mind a királysárpártiakkal birt valami közöset. Mindenkit, akár jakobint, akár királysárpártit szívesen fogadott, ha kormányát támogatni ajánl-

kozék; mindenkit, akár jakobint, akár királpártit félre tolt és megbüntetett, ha kormányának ellenszegült. Oly férfiak, kik a rémuralon legrosszabb bűneiben részt vettek és olyanok, kik Condé hadseregében küzdöttek, egymás mellé szorúltak úgy előszobáiban, mint börtöneiben. Fouchét és Mauryt ugyanegy érdemrenddel diszíté. Arénat és Cadoudal Györgyöt ugyanegy vérpadra küldé. Ily elvek által vezetett kormánytól Barère könnyen megnyerte azon elnézést, melyet megadni a directorium állhatatosan vonakodott. A konvent ítélete visszavonatott és megengedték, hogy Párisban lakhatik. Igaz, hogy bocsánatát nem a legtisztesebb módon nyerte és egyidőre a rendőrség különösen felügyelt rá. Ő mégis sietett udvarolni a luxembourgi palotába, hol akkor Bonaparte székelt és Franciaország ura néhány száraz, odavetett szóval megtisztelé.

Itt kezdődik Barère történetének egy új fejezete. Titkos alkudozását a consuli kormány nyal természetesen nem ismerhetjük oly pontosan, mint konventbeli beszédeit és jelentéseit. Azonban ismeretes tényekből és azon vallomásokból, melyeket e hazug emlékiratban szétszórva lelünk, nem nagy bajjal és tűrhető pontossággal kitudhatjuk a történeteket. Bonaparte meg akarta vásárolni Barèret és Barère el akarta magát adni Bonapartének. Csak az ár forgott kérdésben és itt roppant eltérés mutatkozott a kívánt és a kínált közt.

Bonaparte, kinek heves akaratereje, szilárd elhatározottsága és géniusába vetett bizalma nemcsak nagy, hanem túlzó is vala, megvetette eme legelpühúltabb és legszolgaibb szellemet. A nagyravágyás vagy a bosszútól ingerelve tudott elkövetni bűnöket, de felfogni sem bírta ama vért és könnyeket áhító átkos monomaniát, mely néhány jakobin vezér keblében dühöngött. A rémuralom híveit elítélni meg nem egyezett politikájával; de ama sokfajú emberek közül, melyeket tágas rendszere befogadott, őket szivelte a legrosszabbúl és Barère volt köztük a legrosszabb. E gazembert gyalázattal bélyegzé először a konvent és azután az ötszázak tanácsa. Négy vagy öt nagy város lakói ízekre akarták tépni. Bűneit kitünő közigazgatási vagy törvényhozói képesség jóvá nem tette. Oktalan lett volna valami tisztos vagy jelentékeny hivatallal megbízni ily gonosz, ily gyűlöletes s a magas politikai teendőkre ily képtelen embert. De volt mégis egy tisztség, melyben a kormány hasznát vélte venni. Az első consul, mint később bevallá, nagyon túlbecsülte Barère írói tehetségét. A közbiztossági bizottság jelentései a köztársasági táborok őrtüzei mellett nagy hatást tettek. Maga Napoleon, mint ifjú katona gyönyörködött ama műalkotásokban, melyek némileg hasonlítottak kedves költőjének, Macphersonnak rhapsódiáihoz. Valóban a nagy harczos és államférfiúi ízlése sohasem volt teljesen ép. Igaz, hogy jelen-

tései, rendeletei és kiáltványai olykor remekművek a magok nemében; de még legjobb művében is túlságos gyakran találunk Fingal és a Carmagnoleok nyomaira. Nem meglepő tehát, hogy Barère tollának támogatását ki akarta nyerni. Nem is egyedül ez úton támogathatá a közbiztossági bizottság hajdani tagja a consuli kormányt. Könnyen beférkőzhetett azon sötét barlangokba, hová ama jakobinok, kiknek állandóságát a változások meg nem rendítették, vagy kiknek bűnei minden bocsánatot kizártak, elrejtőztek az emberiség átkai elől. Nincs oly merész vagy vérengző vállalat, melyre a vakbuzgóságtól örült, a nyomor- és a halálhoz megszokott szellemek rá nem adják magokat. A kormány aggályosan óhajtá megtudni, hogy mit terveznek titkos tanácskozásaikban és erről senki jobban nem értesíthető, mint Barère.

Ez okokból az első consul Barère-t írónak és kémnek akarta fölbérelni. De Barère vajon eltűrhető-e, hogy ennyire megalázzák? Bármily gonosz vala, nagy szerepet játszott. Ama bűnösök osztályához tartozott, kik bűneik hírével eltöltik a világot; helyet foglalt azon államtanácsban, mely Franciaországot majdnem függetlenül kormányozta és kitűnő sikerrel háborút viselt egész Európa ellen. Sőt, ha nem is a leghatalmasabb, de egyedül Robespierre-t kivéve, a legkiválóbb tagja volt ez államtanácsnak. Megszokott volt nevének hangzása Moszkva és Philadelphia,

Edinburg és Cadix családi tűzhelyeinél. Franciaország királynéjának, Franciaország legnagyobb szónokainak és bölcselőinek vére tapadt kezén. Szólt, és elrendelék, hogy az eke szántsa a nagy Lyont; újra szólt, és elrendelék, hogy Toulon utczái porba omoljanak. Midőn a romlottság ily magas polczot ér, tisztelettel vegyül a gyűlölet, melyet kelt. Egyenlő rangra emelték nagy zsarnokokkal, Critiassal és Sullával, Eccellino és Borgiával; nem pedig bérencz írókkal és rendőrszolgákkal.

«Hiu kérdés az erény, nem tagadjuk,
A bűn méltóságát ámde el ne hagyjuk.»

Így énekelt Pope; és így érzett Barére. Midőn felszólíták, hogy a consuli kormány védelmére szerkeszsen egy hírlapot, a düh és a szégyen először és utóljára hevíték oly érzésre, mely hasonlít a bátorsághoz. Az emberiség figyelmét ép akkora mérvben foglalkoztatá, mint Pitt vagy Washington tábornok és most közönyös hangon felhívták, hogy egyszerre leszálljon Goldsmith Lajos úr színvonalára. Az irigység mardosá, midőn látta, hogy mennyire megkülönböztetik a forradalom többi államférfiútól, kiket a kormány gyámolainak rendelt. Ez államférfiaktól ugyan nagy elvi áldozatokat követeltek, de nem kívánták tőlök, hogy feláldozzák azt, a mit a köznépszemélyes méltóságnak hisz. Kinevezték őket tribunoknak és törvényhozóknak, nagykövetek-

nek és államtanácsosoknak, ministereknek, senatoroknak és consuloknak. Jogosan remélték, hogy uruk sorsával együtt fog emelkedni az övék is, és valóban ez sokat közülök a becsület rendje és vaskorona rendje lovagjainak, főkanczellároknak, főkincstáröröknek, grófoknak, hercegeknek és fejedelmeknek kiszemelt. Barère-nek csak hat évvel azelőtt sokkal nagyobb volt hatalma és sokkal messzebb terjedt híre, mint közülök bárkinek; és most azokat méltóknak itélték, hogy a francia felséget képviseljék idegen udvarokban, hogy tömegesen fogadják a kérelmezőket aranyos előszobákban; míg őt arra kárhoztaták, hogy rovatokat kiszabva és szedőkkel veszekedve töltse el életét. Ez sok volt. Azon ajkak, melyek azelőtt soha sem bírtak egy nemre nyílni, most visszautasítást mormogtak. «Le nem aljasúlhatam annyira — ezek saját szavai, — hogy az első consult csak mint hírlapíró szolgáljam, míg oly sok jelentéktelen, alacsony, szolgál ember, mint a Treilhardok, a Roedererek, a Lebrunök, a Maret-k és mások kiket nevezni is fölösleges, kiváló állásokra jutottak a parvenuk e kormányában.»

E felbuzdulás nem sokáig tartott. Napoleon kérlelhetetlen volt. Mondják ugyan, hogy egyszer Barère-t az államtanácsba akarta hívni, de ez ellen a testület tagjai igen erélyesen tiltakoztak és kijelenték, hogy e kinevezés meggyalázná mindnyájokat. E tervet tehát elejté. Ezután

Barère csak egy úton nyerheté el a kormány pártfogását: meg kelle törni büszkeségét, el kelle felejteni azon időt, mikor három szavára három consul vesztette volna fejét és alázatos buzgalommal kelle magát adni hivatalára, szerkesztvén gúnyiratokat Anglia és dicsbeszédeket Napoleonra.

Gyakran állíták, nem tudjuk mily alapon, hogy Barère-t a kormány nemcsak írónak, hanem censornak is alkalmazá. E gyanúsítást emlékiratában hevesen tagadja, de olvasóink bizonyára egyetértenek velünk, ha kimondjuk, hogy tagadása után egészen ott állunk, hol azelőtt. Annyi bizonyos, hogy a censori hivataltól sem a becsület, sem a lelkiismeret szava vissza nem rettenté; mert elfogadott oly hivatalt, melyhez képest a censori, bármily gyűlöletes is, fenséges és áldásos méltóságnak nevezhető.

Gyöngéden szólva viszonyba kezdett lépni a rendőrséggel. Nem tudjuk biztosan, vajon megalkottuk-e magunkban, vagy bírjuk-e másoknak bemutatni Barère új hivatásának helyes képét. E hivatás hazánkban ismeretlen. Néha megesik, hogy a hiradót rábírnák, hogy színleljen addig czinkosai előtt, míg a gonosz terv teljesen megéri. Midőn végezte kötelességét, hirtelen eltüntetik a bámuló közönség elől és valami elrejtett faluba, vagy távoli gyarmatra küldik. Azonban a kémeknek még ily mérvű használata is rendkívül népszerűtlen Angliában; de a rendszeresen

alkalmazott politikai kémektől a mi országunk úgy megszabadult, mint a farkasoktól. Franciaországban e faj igen ismeretes és sohasem volt oly számos, oly kapzsi, oly fondor, azon elvadult, mint Bonaparte kormánya alatt.

Talán nincs szabatos fogalmunk azon úrról, kinek a consuli vagy a császári rendőrséggel viszonya van. De megkísértjük olvasóinknak bemutatni úgy, a hogy tudjuk. Képzeletünk előtt egy csinosan öltözött, édes beszédű és nyájas modorú egyén áll. A társasággal, hol épen jelen van, rendesen egyeznek nézetei, csak kissé túloz mindig. Gyakran panaszolja, a becsületes megbotránykozás hangján, hogy a magán társalkodás különös módon a kormány értésére jut és inti társait, hogy vigyázzanak nyelvökre, ha körülöttök gyanúst látnak. A mi őt illeti, biz ő, úgy mond, vigyázatlan. Nem tehet róla, de a mi a szívében, az van a nyelvén is; e miatt nem lett ő főispán.

A Palais Royal egy karzatában észreveszi, hogy két ismerős komolyan beszélget a királyról és Artois grófról. Követi őket a kávéházba, melőlők ül egy asztalhoz, rendel egy fél adagot és egy kis pohár cognákot, fölveszi a hírlapot és elmélyed az ujdonságokba. Szomszédai tartózkodás nélkül tovább beszélgetnek, még pedig meleg vonzalmat mutatva a számüzött család iránt. Eltávoznak, ő utánok megy észrevétlenül kis kerülő utakon, el nem veszi nyomukat lakásukig

és ott kitudakolja nevöket a kapustól. Azontúl minden levelet, mely bármelyikhez czímezve megérkezik, a postahivatal a rendörségre küld, hol azokat felbontják. Levelezöiket a kormány kitudja és gondosan vigyáz rájok. Hat vagy nyolcz becsületes család Franciaország különbözö részeiben egyszerre észreveszi, hogy a kormány haragját magára vonta és ki nem tudja találni, hogy ugyan mit vétett. Egyiket elbocsátják az állami hivatalból; a másik megdöbbenve értesül, hogy szép reményekre jogosító fiát kiutasíták a müegyetemből.

Most az állam e fáradhatatlan szolgája egy öreg köztársaságira bukkan, kin az idő járása nem másított semmit, ki sajnálja a vörös sipkát és a szabadság fáját, ki el nem felejté a «tégedet» és «te-t,» ki levelei alá még mindig azt írja, hogy «egyenlőség és testvériség». E makacs politikus fülébe a mi barátunk a panaszok hosszú lajstromát súgja. Milyrossz idők! Mennyi megváltozottazóta, hogy a hegypártot uralta Franciaország! Mi más az első consul, mint egy király, kinek új a neve? Mi más e becsületrend, mint egy új arisztokratia? A régi babonák is feltámadtak a régi zsarnoksággal együtt. A kivándorolt nemesek tömegestől visszatérnek és jobban fogadják öket a Tuileriákban, mint az augusztus tizediki hösöket. Ez így nem maradhat. Mit ér az élet szabadság nélkül? Miért rettegné a halált az igaz hazafi? Az öreg jakobin tüzet fog, megadja és

megkapja a testvéri ölelést és sejteti, hogy nagy újság lesz nemsokára és hogy a Brutusok és Harmódiusok faját még egészen ki nem irtották. Más nap súlyos börtönt kap és iratait a kormány lefoglalja.

E hivatáshoz mérve a koldus, a zsebmetsző, a kerítő élete is tiszteletre méltó és e hivatásig alacsonyult most Barère. Rendes fogása volt, hogy valahányszor egy új pártba keblezteté magát, foglalóul régi barátai fejeivel fizetett. Először a királyt pártolá és vezeklésül a szabadság fáját Lajos vérével öntöze. Azután girondi lett és vezeklésül meggyilkolta Vergniaud-t és Gensonné-t. Thermidor nyolczadikáig tömjénezé Robespierre-t és kilencedikén vezeklésül indítványozá, hogy Robespierre per nélkül lefejeztessék. Most besorozták az új monarchia szolgálatába; és köztársasági eretneksége vezeklésül köztársasági nyakakat küldött a guillotinere.

Legmeghittebb társai közt volt egy Demerville nevű gascognei, kit a közbiztossági bizottság fontos hivatalban alkalmazott. Ez ember vakbuzgóan ragaszkodott a jakobin politikai rendszerhez és szövetkezővén más rajongó elvtársaival, tervet forralt az első consul ellen. E tervről elejtett egy megjegyzést, midőn Barère-rel társalkodott. Barère értesíté Lannes-t, a consuli őrsereg parancsnokát. Demerville-t elfogták, bepörölték és lefejezték; az ellene valló tanúk közt, barátja, Barère is szerepelt.

Ez esetet Barère szándékosan összezavarva és durván elferdítve beszéli el. Úgy hiszszük azonban, hogy e sok mesterséges homályból kivehetünk némi valóságot, melyet elrejtteni törekszik. Világos előttünk, hogy a kormány azzal gyanúsítá, a mit az olaszok kettős árulásnak neveznek. E gyanú eredete igen természetes. Nem rég mult ideje, midőn búzgón hirdeté ama jakobintant, hogy ki egy zsarnokot ledöf, nagyobb dicséretre méltó annál, ki egy polgár életét megmenté. Hihették-e, hogy a közbiztossági bizottság tagja, a királygyilkos, a királynégyilkos, komoly szándékból kiszolgáltatná régi szövetségeseit, szívbeli barátait, csak mivel tervbe fogtak oly tettet, mely, ha ugyan saját Carmagnolejai némi hitelt érdemelnek, a legnagyobb mértékben erényes és dicső volt? Nem hihették-e valóbszínűnek, hogy neki tényleg része van az összeküvésben és hogy a följelentés által elringatni vagy félrevezetni akarta a rendőrséget? Kémekeket küldöttek a kém után. Elrendelték, hogy elhagyja Párist és húsz mérföldnyi távolságban tartózkodjék mindaddig, míg további rendeleteket nem kap. Sőt csak kicsibe mult, hogy néhány régi barátjával együtt Madagaskarba nem küldötték.

Azonban kibékült a kormánnyal annyira, hogy nemcsak nem háborgatták, hanem alkalmazták is a politikai rabszolga munka legalábbalóbb fajára. 1803. nyarán, midőn déli Fran-

cziaországot meglátogatni készült, egy levelet kapott, melyet érdemes ide igtatni. A levél Duroctól származott, kiről ismeretes, hogy Napoleon igen bizott benne és nagyon kegyelte.

«Az első consul értesülvén, hogy Barère polgártárs a vidékre akar utazni, óhajtja, hogy állapodjék meg Párisban.

Barère polgártárs minden héten jelentést fog beadni arról, hogy mit tart a közvélemény a kormány eljárásáról és általában mindenről, a mi belátása szerint az első consult érdekelheti.

Korlátlan nyíltsággal írhat.

Lepecsételt jelentéseit személyesen át fogja adni Duroc tábornoknak és Duroc tábornok azokat át fogja szolgáltatni az első consulnak. De menthetlenül szükséges, hogy senki se gyanítsa e viszonyt; és ha némi gyanú elterjedne, az első consul többé el nem fogadná Barère polgártárs jelentéseit.

Hasonlókép kívánatos volna, ha Barère polgártárs sűrűen cikkeket igtatna a hírlapokba, hogy felizgassa a közvéleményt kiválóan az angolok ellen.»

Néhány évig Barère az urától kijelölt teendőkben fáradozott. Titkos jelentéseket, kávéházi mendemondákkal megtöltve, hetenként vitt a Tuileriákba. Barátai állítják, hogy minden erejéből törekedett ártani a visszatért kivándorlóknak. Nem rajta mult, ha Napoleon nem értesült minden zok vagy gúnyszóról, melyet birtokaik vesztett

öreg marquisnők és javadalmaiktól megfosztott papok ejtettek a császári kormány ellen. Fájjaljuk kimondani, hogy Carnot Hippolyt uratannyira elvakítá a pártszenvedély, hogy e mocskos gonoszságot hősenek érdemei közé sorolja.

Barère ez idő tájt fáradhatlan hírlap- és pamphlet-író is volt. Kiadott egy lapot Anglia ellen, a *Mémorial Antibrannique* nevűt. Tervbe vett egy ily című művet: *A Napoleon által nagygyá és dicsővé tett Francziaország*. Midőn a császári kormány ideje érkezett, a hajdani királygyilkos az udvaroncok tömege közül is kitűnt kiválóan undorító hízelkedése által. Francziára fordított egy ily című nyomorúlt olasz verskötetet: *Költői koszorú, melyet első Napoleon dicső trónfoglalása alkalmára fűztek Arkádia pásztorai*. A Carmagnoleok egy új sorozatához kezdett, azoktól elütőkhöz, melyekben a hegypárt gyönyörködött. A francziák császára, így szól, hitvány cím; Napoleont Európa császárájának kellene nevezni. Olaszország királya igen megalázó melléknév; Napoleont a királyok királyának kellene szólítani.

Azonban Barère csekély sikerrel dolgozott mind két hivatásában. Sem mint írónak, sem mint kénnek nagy hasznát nem vették. Keserűen panasolja, hogy hírlapja nem kelt. Míg a *Journal des Débats*, mely akkor Geoffroy ügyes vezetése alatt virágzott, legalább húszezer példányban nyomtatott, addig a *Mémorial Antibrannique*-nak még legjövedelmezőbb napjaiban sem

volt több mint ezerötszáz előfizetője és ez előfizetők majdnem kivétel nélkül nem párisiakból teltek, talán gascogne-iak valának, kik közt Barère neve még el nem vesztette hatását.

Ha az írók nem találnak olvasókra, mindent vádolnak, csak a valódi okot nem; és Barère nem volt kivétel ez általános szabály alól. Régi gyűlölete Páris ellen föléledt egész dühében. E város, így szólt, nem szereti Francziaországot. Egy párisi sem akar előfizetni azon hírlapra, mely az ország valódi bajait és érdekeit fejtegeti. A párisiak előtt semmi sem oly nevetséges, mint a hazafiság. A főváros előkelőbb osztályai mindig vonzódtak Angliához. Egy londoni káplárt szivesebben látnak, mint egy francia tábornokot. Azért nem támogatnak oly lapot, mely megtámadja Angliát.

Sokkal jobban magyarázta meg a *Mémorial* kudarczát Bonaparte Sz. Ilona szigetén. «Barère, szólt ő Barry O'Mearához, tehetséges ember hírében állott; azonban én nem annak találtam. Írónak alkalmaztam, de nem mutatott tehetséget. Sok szónoki virággal élt, de alapos érvei nem voltak; csak bohóságokat* takart harsogó szavakba.»

Valóban, bár Barère eleven szellemű ember vala és könnyen megtehetette, a mit egyáltalán

* Napoleon itt az olasz köznépi kifejezést használta: «coglionerie.»

tenni tudott, még sem volt jó író. Hatalma idején egy izgatott hallgatósághoz izgató közhelyekben szónokolt. Styljének hibáit meg nem bírálták; mert akkor nemcsak a polgári, de az irodalmi törvényeket sem tisztelék és a hazafi szabadon megsérthetné akár a műalkotás rendes szabályait, akár a jog és társadalmi erkölcs szokásos törvényeit. De most az irodalmi és társadalmi visszahatás egyszerre beállott. A mint fölélétek a trón és az udvar, a hatóságok, a lovagrend és a papság, úgy újjá született a klasszikai ízlés is. Ismét tiszteletre méltatták Pascal és Massillon prózáját, Racine és La Fontaine verseit. Azon szónoki styl, melyben a konvent karzatai kedvöket lelték, nemcsak kimult a divatból, mint Villehardouin és Joinville nyelve, hanem a közszellem a rémület képeit is kapcsolá hozzá. A guillotine-Anakreonjának minden sajátságait, szavait, melyeket az akadémia szótára nem ismert, ötleteit és tréfáit, gascognei szólásmódját és gascognei túlzásait annyira gyűlölték, mint Angliában a restauratio után a puritánok siránkozó hanglejtését.

Bonaparte a rémuralom embereit sohasem szerette, most már nem is félt tőlök. Teljhatalma volt és dicsősége tetőpontján állott; azok pedig gyöngék valának és mindenki undorodott tőlök. O fejedelem vala és valószínűleg már is azon gondolkozott, hogy fejedelmi házasságot kössön. Természetes, hogy új helyzetében nem szeretett

közlekedni a legrosszabb jakobinnal. Ha Barère irodalmi támogatásának a kormány valóban jelentékeny hasznát vette volna, a személyes ellen-szenvet legyőzi vala a politikai megfontolás; de mire való alkut kötni egy haszontalan emberrel, ki haszontalan írónak is mutatkozott? Bonaparte féket eresztett hajlamainak.

Barère-t nem udvariasan mellőzék, nem küldötték tisztos visszavonultságba, hanem ellökték és elkorbácsolták, mint az alkalmatlan kutyát. Lapjának hat szépen nyomott példányát naponként el szokta volt küldeni a Tuileriákba. A helyett, hogy a várt köszönetet és dicséretet megkapná, szárazon tudtul adák, hogy a nagy férfiú öt példányt visszaküldeni rendelt. Ő mégis tovább fáradozott; még buzdítá a remény, hogy Napoleon végtére enged s valami állami hivatallal meghálál ennyi buzgalmat és ennyi alázatosságot. Keserűen csalatkozott.

A császári alkotmány értelmében a megyéknek nem volt joga senatorokat vagy képviselőket választani, hanem csak a jelölteket nevezték ki. E jelöltek közül a császár kiszemelé a senatus tagjait. A felső pyrenaei megye lakói még mindig ragaszkodtak Barère-hez. 1805-ben senatorjelöltnek akarták megválasztani. Erre Napoleon igen erősen kifejezé visszatetszését; és a választó kerület elnökének megmondták, hogy e választás meggyalázná a megyét. Barère senator jelöltségére tehát gondolni sem

lehetett. Azonban Argelés lakói ki merészlék nevezni jelöltnek a törvényhozói testület tagságára. E testület semmi nyomatékkal és méltósággal nem rendelkezett; nem vitázhatott, egyedüli hivatása volt, hogy hallgatagon megszavazzon mindent, a mit a kormány indítványozott. Nem is igen lehet felfogni, hogy a ki valaha szabad és teljhatalmú tanácskozó gyűlésekben részt vett, mikép alázhatja le magát szerepet vállalni ily bohócjátékban? Barère azonban még e torz testületben is szeretett volna helyet fogni; s még e torz testületben sem adtak neki helyet. Az egész senatusban senki sem szavazott rá.

Ily bánásmódról föltehető, hogy még a legelvetemültebb embert is megtorlásra ingerli. Barère azonban tovább csúszott és tömjénezett. Hetenként küldözgetett leveleket a Tuilériákba 1807-ig. Végre, midőn a 223-ik sorozathoz ért, egy jegyzéket kapott. E jegyzék Duroctól származott és inkább világos volt, mint udvarias. Fölkérték Barère-t, hogy többé ne küldje jelentéseit a palotába, mert a császár rá nem ér azokat átolvasni.

A megvetés, így szól az indiai közmondás, még a teknősbéka kéréget is átfúrja; és az udvar megvetését még Barère érdes szíve is elevenen érezé. A porig alázta magát és hiába volt alázata. Miután kivált egy nagy és győztes állam kormányzói közül, meggörnyedve uralta gazdáját a leghitványabb szolgálatokban és most tudtul adák, hogy még e szolgálatokban sem érdemli

meg ama morzsákat, melyeket megvetéssel dob-
tak neki. Még ama bérenczek színvonalánál is
alább sülyedt, kiket a kormány a legaljasabb
teendőkre használt. Munkátlanul állott a vásáron,
nem mintha bármely gyalázatos hivatalt el nem
vállalt volna, de mivel senki sem akarta megvá-
sárolni.

Hanem azért volt oka örülni, mert ha mind-
azt tudták volna, a mit ez emlékiratokban bevall,
a császári visszatetszést egészen másképp érzi
vala. Önmaga beszéli, hogy míg naponként Napo-
leon dicsőítésére hasábokat írt és hetenként egy
halmaz rágalmat küldött a Tuileriákba, addig
szoros viszonyba lépett az ügynökökkel, kiknek a
Franciaországgal akkor épen nem rokonszenvező
Sándor csár meghagyta, hogy a párisi eseteket
megvigyázzák. Barère titkos jelentéseikbe bete-
kinthetett; kikérdezték a közhangulatról és
Napoleon jelleméről; és mindenkép meg akarta
győzni őket, hogy a kormány ereje hanyatlik és
hogy az új uralkodó nem nagy államférfiú vagy
hadvezér, mint a világ hiszi. Majd Barère, ki
még mindig a császári udvar dicsőítője és hírvi-
vője volt, hasonló viszonyt kezdett a spanyol
követtel. Bevallja, hogy összeköttetéseit e követ-
tel csak nagyon bajosan tudta eltitkolni kormánya
előtt, hogy naponként kétszer találkozott vele és
különösen Napoleon vétkeiről és Spanyolország
elleni terveiről és arról társalogtak, hogy mikép
lehetne e terveket meghiúsítani. Valóban Barère

aljassága feneketlen. A gyalázat legalantibb mélységeiben is még alantibb mélységeket talált. Hizelgőnek, kémnek lenni gonosz hivatal. De még a hizelgők és kémek alávalóságának is vannak fokozatai. Az a leghitványabb hizelgő, ki titkon rágalmazza urát és nyilvánosan tömjénezi; az a leghitványabb kém, ki hazája kormányának érdeke ellen idegenek szolgálatába szegődik.

1807—1814-ig Barère homályban élt; gúnyolta a császári kormányt oly elkeserülten, a mennyire nyomorúlt gyávaságától kitelt és néha kellemetlen találkái voltak a rendőrséggel. Midőn a Bourbonok visszatértek, Barère, igen természetesen, újra királypárti lett és egy röpiratban kifejté, hogy mennyi iszonyúságtól szabadítá meg a restauráció Franciaországot és egyszersmind magasztalá a charta szerzőinek bölcseségét és jóindulatát. Ő, ki Lajos halálára szavazott, ő, ki Mária Antónia lefejeztetését indítványozá, ő, ki gyűlöletből a monarchia iránt még az ősi fejedelmek sírjain is tombolt, nagy lelki nyugalommal hirdeti nekünk, hogy «e műben a monarchiai elveket és ragaszkodását a Bourbon-házhoz nemesen kifejezé». E hitszegés által semmit sem szerzett, még csak több gyalázatot sem, mert oly fekete volt már jelleme, hogy többé nem lehetett feketébb.

A «száz nap» korában újra fölmerült a nyilvános életbe, midőn kerülete bevásztá a képvi-

selőházba. De bár e testület igen nagy részét oly férfiak tették, kik a jakobinok féktelenségeiről elnézően ítéltek, Barèr-et mégis megveté mindenki. Midőn az elnök először adá tudtúl a háznak, hogy Barère szólni akar, mélyen megbotránkozva felzúgtak a képviselők. A waterlooi csata után Barère a győztes ellenségnek kiűzése végett indítványozá, hogy adjanak ki egy kiáltványt, mely szóljon a thermopylai szorosról és a spartaiak ama szokásáról, hogy virágokat tűztek magukra a legvégső veszély idején. Hogy e műalkotás, ha elkészült volna, megakasztja vala-e az angol és porosz hadseregeket, oly kérdés, melyre csak találgatva lehet felelni. A képviselőház el nem fogadá e legutolsó Carnoglet.

A császár lemondott. A Bourbonok visszatértek. A képviselőház, miután még néhány hétig a nemzeti konvent torzképét bemutató, feloszlott, becsületesen megérdemelvén a Franciaországban valaha egybe gyűlt politikai testületek közt a legeggyűbb rangját. Ez álmodozó tudákosok és fecsegők egy perczre sem fogták fel helyzetüket. Sohasem tudták megérteni, hogy Európát vagy meg kell békíteni, vagy le kell győzni; hogy Európát csak Lajos trónralépte által lehet megbékíteni, legyőzni pedig csakis akkor, ha diktatori hatalmat biznak Napoleonra.

Hallani sem akartak Lajosról; még sem akartak nyúlni ama rendszabályhoz, mely az egyetlen

mód volt távol tartására. Ellenségökké tették az idegen hatalmakat, midőn Napoleont fejedelmükké emelték s mégis lebilincselék kezét, akadályokat gördítettek útjába, versenygettek vele minden csekélysegről s a legelső fordúlónál elhagyták. Azután szavalatokkal és fejtegetésekkel szegültek ellen nyolczszázezer szurornynak; játszottak alkotmányt csinálva hazájok számára, midőn a győző kegyelmén múlt, hogy egyáltalán legyen-e hazájok; és végre fecsegésöket az emberi jogokról és a népfeliségről félbeszakíták Wellington és Blücher katonái.

Az ujonnan választott képviselőház annyira gyűlölte a forradalmat, hogy egy új rémuralom beállta kicsibe mult. Azonban az igazság érdekében el kell ismernünk, hogy a király ministereivel és szövetségeseivel együtt korlátozni törekedett a vakbuzgó royalisták hevét s hogy a kimért büntetések, bár mi ezeketsem tartjuk igazoltaknak, csekélyek és enyhék valának azokhoz képest, melyeket Labourdonnaye és Hyde de Neuville urak követeltek. Mindig hallottuk és szívesen el is hisszük, hogy a kormány még a királygyilkosokkal sem akart szigorúan bánni. De e pontra nézve a képviselőház erélyes indulata elől hátrálni kellett. Elrendelték tehát, hogy a ki 1793. januárjában tizenhatodik Lajos halálára szavazott s a ki bármi módon támogató Bonaparte száznap kormányát, örökre számüzezzék Franciaországból. Barère-t is sújtá a rendelet. Lajos

halálára szavazott és a száz nap idején a képviselőház tagja volt.

Elvonult tehát Belgiumba s ott időzött az egész emberiségtől elfelejtve 1830-ig. A juliusi forradalom után újra visszatérhetett Franciaországba és állandóan letelepült szülőmegyéjében. De csakhamar örökségi perbe bonyolult legközelebbi rokonaival, «három balvégzetű nővérrel és egy hálátlan fivérrel», hogy saját szavait használjuk. Hogy neki volt-e igaza, annak eldöntésére nincsenek adataink, Barèrenak pedig csak nem fogunk hinni. Úgy látszik, hogy a törvénszékek részben javára, részben kárára ítélték. Természetes tehát, hogy mind két fél hibás volt. E per következtében az öreg ember a legnagyobb szegénységre jutott és kényszerült eladni atyai házáat.

A mennyire ama kevés tényből ítélnünk, melyet még említenünk kell, Barère mind végig Barère maradt. Száműzetése után újra jakobin lett és midőn visszatért Franciaországba, a szélső ballal egyesült, gúnyolván Lajos Fülöpöt és minden miniserét. Périer Kázmér, De Broglie, Guizot és Thiers urakat tisztelé megkülönösen szidalmaival és magát a királyt is elátkozta színeskedő zsarnoknak. Mindazáltal Barère minden aggály nélkül elfogadott évenként ezer frankot kegydíjjul ama fejedelem magánpénztárából, kit gyűlölt és meggyalázott. E nyugdíjhoz járultak némi csekély összegek, melyeket a bel- és az

igazságügyi ministeriumtól kapott, mint szükölködő író és mint magas bírói hivatalt viselt férfiú; s így menekült meg a koldulástól. Miután túlélte minden társát a hírhedt közbiztossági bizottságból és majdnem minden konventbeli társát, meghalt 1841. januárjában. Elérte nyolczvanhatodik évét.

Úgy hiszszük, hogy olvasóink elé igaz képét rajzoltuk e férfiú életének. Kell e még többet mondanunk, hogy jelleméről alkotandó ítéletüket megkönnyítsük? Ha a közbiztossági bizottságbeli egyéb üggyársairól, Carnotról, Robespierre-ről, vagy St. Juste-ről, sőt ha még Couthonról, Collotról, vagy Billaudról szándékoztunk volna írni, alaposan meg kell vala vizsgálnunk azon érveket, melyeket a rémület rendszerének igazolására vagy mentségére felhoztak. Képesek volnánk kimutatni, hogy Franciaország idegen ellenségeitől nem a rémület rendszere által, hanem ellenére menekült, hogy ama veszélyeket, melyeket a hegypárt erőszakos politikájának ürügyéül említett, nagy részben maga e politika teremté. Egyszersmind képesek volnánk kimutatni, hogy a jakobin kormányzás szülte bajok nem végződtek bukásával; hogy a csapások hosszú sorozatával sújtá Franciaországot és Európát; hogy a közvélemény, mely két nemzedéken át mindinkább megkedvelé a polgári és vallási szabadságot, a rémuralom napjaiban oly fordulatot tett, melynek nyomait még most is

láthatjuk. E fordulat természetes volt, hisz azt látták, hogy a kik a népjogok harczosainak nevezték magokat, tizenkét hónap alatt több bűnt halmoztak össze, mint amennyit Franciaország királyai, a Merovingek, a Carlovingek, a Capet házbeliék tizenkét század alatt elkövettek. A szabadság egy nagy csalódásnak tetszett. Szívesen meghódolt mindenki az örökös fejedelmeknek, a szerencsés katonáknak, a nemeseknek, a papoknak, mindenkinek, csak a philantropisták és a philosophoknak nem. Innen eredtek a császári despotismus és rabszolga sajtója, elnémult szószéke, a régi Bastillenál erősebb börtönei és a régi parlamenteknél alázatosabb törvényszékei. Innen eredtek a Bourbonok és a jezsuiták restauratiója, az 1815-iki képviselőház és kivégzési táblázatai, a hűbéri szellem föléledése, a papság túlkapásai, a protestansok üldözése, a De Monfortok és Domokosok egy új ivadékának megjelenése a tizenkilencedik század fényes nappalán. Innen eredtek Franciaország belépte a szent szövetségbe és ama háború, melyet a tricolor öreg katonái Spanyolország szabadsága ellen viseltek. Innen ered az, hogy még ma is aggályosan fogadják azok, kiket a vagyon biztossága és a rend fenntartása személyesen érdekel, azon igen mérsékelt terveket, melyek a francia népképviseltetés keskeny alapját kitágítani törekszenek. Egy félszázad sem bírta lemosni ama szennyfoltot, melyet egy év romlott-

sága és örjögése ejtettek a legnemesebb eszméken.

Igen nevetséges, midőn Carnot Hippolyt úr és a hozzá hasonló írók úgy védik és mentegetik a jakobin kormányzást, hogy szavalnak a visszahatás ellen, mely utána következett. Tökéletesen igaz, hogy a visszahatás sok bajt szült és szül még most is. De mi szülte a visszahatást? Amily erővel lenyomják a ruganyt, akkora erővel pattan vissza. A mily messze lökik az egyik irányban az ingát, oly messzire esik a másik irányban. Az esteli részegség vidám tombolását reggel bágyadtság és főfájás követik. A politikában is biztos törvény az, hogy minden túlzás megszüli ellenkezőjét és meg nem érdemli az államférfiú nevét az, ki mielőtt a csapást méri, jól ki nem számította a visszaesés hatását. De e számítás végtelenül távol esett a rémuralom vezéreinek látkörétől. Erőszak és minél több erőszak, vér és minél több vér: ime egész politikájok. Néhány hónap alatt e szegény teremtések létre hoztak oly visszahatást, melynek végét senki közülök és senki közülünk be nem láthatja; s miután létre hozták, megbámulták, megsírátták, megátkozták, mindent vádoltak miatta, csak a valódi okot nem — saját erkölcstelenségöket és roppant képtelenségöket a nagy ügyek vezetésére.

Ez elmélkedéseket azonban a jelen esetben nem kell tekintetbe vennünk, mert akár jó, akár

rossz az a védelem, melylyel a jakobin kormányzást mentegetik, Barèrenek nem válik hasznára. Saját életéből, saját tollából, saját ajkairól bizonyíthatjuk, hogy ő a vér munkájában nem őszinte vakbuzgóságból, nem is balúl vezetett vagy rosszúl fegyelmezett hazafiságból vállalt szerepet, hanem vagy gyávaságból, vagy mert gyönyörködött embertársai nyomorában. Ki merné állítani, hogy hazafiságból gyilkoltameg a girondeket? Saját emlékiratában mondja, hogy ő halálra Franciaországra nézve a legnagyobb csapást tekinté. Ki merné mondani, hogy hazafiságból őrzöngött az osztrák asszony fejéért? Saját emlékiratában mondja, hogy rosszúl töltötték az időt, melyet üldözésére fordítottak s hogy jobban eltöltötték volna, ha a nemzeti védelem rendszabályairól gondolkoznak vala. Ki merné állítani, hogy őszinte és komoly undorból a királyi kormány iránt mészárolta az élőket és meggyalázta a holtakat, ő, ki Napoleont a királyok királya címével akarta ékesíteni, ő, ki velünk el akarja hitetni, hogy a restauratio után nemesen kifejezé ragaszkodását a monarchia és a Bourbon-házhoz? Ha kevésbbé alávaló, védhattük volna némileg kegyetlenségét. Ha kevésbbé kegyetlen, védhattük volna némileg alávalóságát. De ugyan mily mentséget pazarolhat reá a legbőkezűbb keresztyén szeretet is, a királygyilkosra és udvari kémre, ki pártját fogta Lebonnak és elárulta Demerville-t, ki felváltva dúslakodott

a jakobinismus és a szolgáltság gascognadejaiban?

Mielőtt végeznék, még szólni akarunk valamit két jellemvonásáról, melyet életrajzírója, úgy látszik, nagy bámulatra méltónak tart. Elismeri, hogy Barère kissé ingatag volt, de két pontban kiemeli állandóságát: szerette a keresztyén hitet és gyűlölte Angliát. Ha ez igaz, ki kell mondanunk, hogy Anglia több köszönettel tartozik neki, mint a keresztyén hit.

Talán kívánságaink igazgatják ítéletünket, úgy hisszük, hogy nem áztatjuk magunkat, mi kimondjuk, hogy Barère oly mélyen és oly állandóan gyűlölte hazánkat, a mennyire lelkétől kitelt. E bóknak értékét némileg csökkenti ugyan az a körülmény, hogy nem sokat tudott rólunk.

Járatlansága intézményeinkben, szokásainkban és történelmünkben már azért sem menthető, mert saját vallomása szerint, az amiensi béke tartama alatt, hírneves angolokkal, mint Greaten lorddal a kitűnő nemessel és a nem kevésbé kitűnő philosophphal, Coefhis Mackenzie úrral sokat társalkodott. Azonban bár országunk ez általánosan ismert díszeivel közlekedett, oly rosszul ismert bennünket, hogy kormányunkról azt képzelte, hogy folyton terveket kohol az ő üldözésére. Ha Saintesben szidalmazták, talán az általa legyilkoltak rokonai: a st. jamesi kabinet fölbérelte a csőcseléket. Ha senki sem akarta olvasni rossz könyveit: a st. jamesi kabinet meg-

vesztegeté a bírálókat. Jelentései Pittről, Foxról, Wellington hercegről és Canningról hemzsegek még nagyobb botlásoktól, mint a mekkorákat az Angolországról író francziák rendszeren elkövetnek. Fox és Pitt, úgy mond, két különböző birodalom ministerei voltak. Pitt törlesztési alapját arra használta, hogy képessé tegye Angliát a francia köztársaság ellen szövetkezett hatalmak támogatására. Wellington herceg házáat a Hyde Parkban a nemzet építteté és e célra 200,000 fontot kétszer is megszavazott. Ez összegbe azonban nincsenek beszámítva a freskók, melyeket szintén közkölségből fizettek. Canning volt az első angol, kinek halálát méltán síratá Európa, mert Ward lord halála, ki, ha nem csalódnunk, Greaten lord és Coefhis úr rokona, az emberiségre roppant jótétemény vala.

De bármily tudatlan volt Barère, annyira ismert bennünket, hogy meggyűlölhessen és meg vagyunk győződve, hogy ha jobban ismer, még jobban gyűlöl. Ama nemzetet, mely váratlanul és példátlanul összekapcsolá a rend és a szabadság áldásait, nem kedvelheté az, ki egyaránt hűtlenül elhagyá a rend és a szabadság zászlaját. Köztünk is meg volt a féktelen rajongás a népjogokért, köztünk is megakadt a határtalan loyaltás. De sohasem voltunk kénytelenek megütközni oly látványon, minő az 1794-iki, vagy az 1804-iki Barère volt. Hozzá mérve leghevesebb demagógjaink szendék; hozzá mérve leghitványabb udvaroncaink

férfiasak. Vegyítsd össze Thistlewoodot és Bubb Doddingtont és az eredmény távolról sem éri el Barère-t.

Oly nagy az ellenszenv köztünk, hogy nyelvünk, bármily gazdag, sem korábbi, sem későbbi éveinek bűneire nem talál szabatos kifejezéseket. Bajosnak találtuk elbeszélni történetét a nélkül, hogy ne hívjuk segítségre az iszonyúság és az aljasság francia szótárát. Megismértetvén konventbeli szèreplését, csak nehezen lehetett kikerülni eme nyomós elnevezéseket: guillotinate, noyade, fusillade, mitraillade. Leírván magatartását a consulság és a császárság alatt majdnem kényszerültünk kikölcsönözni e szavakat: moucharde és mouton.

Mi tehát ellenünk szórt szidalmait jobban szeretjük, mint minden egyebet, a mit írt és midőn nálok időzünk, nemcsak önelégültséget, hanem majdnem hálát érzünk. Csak keveset tehetett hazánk becsületére, de ezt serényen és állhatatosan elvégezte. A hitehagyott, az áruló, a rabszolga, a gyáva, a hazug, a rágalmazó, a gyilkos, a bérencz író, a rendőr-kém csak azon egyetlen szolgálatot tehetette Angliának, hogy gyűlölé és mind ilyen legyen, a ki csak gyűlöli!

Megvalljuk, hogy nem tekinthetünk hasonló önelégültséggel azon hő és állandó vallásos buzgalomra, mely Carnot Hippolyt úr szerint jellemzé Barère-t, mert úgy hisszük, hogy igen komoly baj minden, a mi meggyalázza a vallást

és valóban ama reményben tetszelegtünk, hogy Barère atheista volt. Most azonban értesülünk, hogy még csak nem is kételkedett soha, hogy ragaszkodott hitéhez az egész forradalom idején és hogy több kézirati munkát hagyott az istenségről. Egyik közülök egy ily című kegyes értekezés: *A keresztyén hitről és befolyásáról*. A másik a zsoldárokról elmélkedik és bizonyára az egyház vagy vigaszára és épülésére fog szolgálni.

Ez tökéletesíti jellemét. Minden, a mi hamis, minden, a mi becstelen, minden, a mi jogtalan, minden, a mi tisztátlan, minden, a mi gyűlöletes, minden, a mi rossz hírű s mind a mi bűn, s mind a mi aljasság csak létezik, mind Barèrebe vegyült. De egy még hiányzott és ezt Carnot Hippolyt úr szolgáltató. Midőn az előkelő tulajdonok ekkora halmazához még a kegyeskedés is járúl, a hatás megrendítő. A porba omlunk ily válogatott és sokoldalú tökély láttára és mély alázattal érezzük, hogy mily fennhéjázó gondolat volt tőlünk megírni a hit ez Istenben boldogult bajnokának, a Carmagnoleok szent Bertrándjának legendáját.

Még többet is szólhatnánk róla. De hagyjuk. Mi nem jártunk utána és nem is akarjuk tovább tartóztatni. Ha azok, kik barátainak nevezik magokat, szemünk elé nem hurczolják, csak mellékesen szántunk volna rá néhány megvetést és undort jelentő szót, mint a mennyivel testvéreit, Hébert-t és Fouquier Tinville, Carriert és Le-

bont szoktuk sujtani. Nem esik kedvünkre látni a természet ekkora aljasulását. Undorral fordulunk el a képzelet alkotta ocsmány és gonosz Yahoóktól és még a legocsmányabb és leggonoszabb Yahoója a képzeletnek egy nemes teremtmény a történelem Barèrejéhez képest. De a mi nem gyönyörűség, azt Carnot Hippolyt úr kötelességnek vállalta. Egy férfiúnak, kit a közbizalom tisztelete környez, ki összeköttetései és rangja után ítélve bizonyára honfiai egy nagy osztályának nevében szól, nehezére eshetik kilépni a síkra és méltányló dicséretet követelni oly élet számára, melyet minden rendbeli gazság elborít és nem díszít egyetlen erény sem. Ezt tevè Carnot Hippolyt úr. Tisztesen el akarván temetni e jakobin hullát, kényszerített bennünket, hogy a bitófára szegezzük és merjük mondani, hogy a gyalázat amia kiváló polczáról, a melyre mi tettük, nem könnyen veszi le valaki.